

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

САВАСТЄЄВА Оксана Миколаївна

УДК 352.075:35.072.1:336.14(477)(043.5)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ
В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук**

Чернігів – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі фінансів, банківської справи та страхування Чернігівського національного технологічного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант:

доктор економічних наук, професор
Мельник Віктор Миколайович,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
Міністерства освіти і науки України,
професор кафедри фінансів.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Кириленко Ольга Павлівна,
Тернопільський національний економічний університет
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри фінансів імені С. І. Юрія;

доктор економічних наук, доцент
Мельничук Наталія Юрївна,
Національна академія статистики, обліку та аудиту
Державної служби статистики України,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування;

доктор економічних наук, професор
Рожко Олександр Дмитрович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України,
проректор з науково-педагогічної роботи
(перспективний розвиток).

Захист відбудеться «26» червня 2020 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 79.051.04 у Чернігівському національному технологічному університеті за адресою: 14033, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95, ауд. 318.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Чернігівського національного технологічного університету за адресою: 14033, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Автореферат розісланий «22» травня 2020 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор**

В. В. Виговська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Рівень соціально-економічного розвитку України та досягнення його стратегічних пріоритетів насамперед залежить від результативності бюджетного процесу на місцевому рівні, який у сучасних умовах перебуває під впливом сукупності проблем: бюджетна й політична нестабільність на місцевому рівні, нерегульованість питань прогнозування і планування показників місцевих бюджетів, нерозробленість ефективного механізму перерозподілу доходів та видатків між рівнями бюджетної системи, послаблення стимулів органів місцевого самоврядування до саморозвитку та значні відмінності в рівнях економічного розвитку територій та забезпечення суспільного добробуту. Зазначене свідчить про невідповідність бюджетного процесу на місцевому рівні стратегічним завданням розвитку відповідних територій та її орієнтованість на підтримку поточного стану, а не на розвиток регіонів та країни загалом. Тобто саме в умовах фінансової децентралізації місцевих бюджетів необхідно формувати нову концепцію організації бюджетного процесу на місцевому рівні, яка забезпечуватиме не лише перевірку законності й доцільності використання відповідних фінансових ресурсів, а й ефективність дій у напрямку їх формування шляхом розширення функції органів місцевої влади. В умовах сформованої високої залежності місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів та зростаючої тенденції до скорочення їх фінансування в умовах децентралізації актуальності набувають питання розвитку теорії та методології бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин для збалансування доходів і витрат, забезпечення рівного доступу до бюджетних послуг населення та вирівнювання соціально-економічного розвитку територій України.

Вагомий внесок у розвиток теорії та методології бюджетного процесу здійснили такі вітчизняні й закордонні вчені-економісти: В. Андрущенко, Н. Бак, О. Барановський, Ш. Бланкарт, О. Василик, В. Виговська, М. Забаштанський, М. Карлін, О. Кириленко, В. Кравченко, В. Маргасова, В. Мельник, Н. Мельничук, С. Михайленко, В. Опарін, В. Парето, Ю. Пасічник, А. Пігу, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, С. Юрій та інші.

Дослідженню впливу фінансової децентралізації на соціально-економічний розвиток присвячені наукові праці В. Базилевича, З. Варналія, І. Крисоватого, М. Крупки, В. Кудряшова, К. Павлюк, О. Рожка, Л. Тарангул, О. Тулай, В. Федосова, І. Чугунова та ін.

Питання модернізації міжбюджетних відносин є предметом наукових розвідок учених-економістів, серед яких: Т. Бондарук, В. Дем'янишин, Я. Жаліло, Т. Затонацька, Т. Єфименко, М. Кульчицький, З. Лободіна, І. Луніна, І. Лютий, О. Молдован, А. Роговий, Н. Ткаченко, В. Тропіна та ін.

Наукові розвідки зазначених дослідників сформували теоретико-методологічний базис досліджуваної проблеми й визначили наукові погляди авторки. Проте залишаються недостатньо висвітленими та потребують подальших досліджень такі питання, як концептуальне обґрунтування

механізму підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні; узагальнення методологічних детермінантів дослідження бюджетного процесу на місцевому рівні; визначення ступеня узгодженості інтересів суб'єктів міжбюджетних відносин; комплексний аналіз фінансового потенціалу місцевих бюджетів та оцінка ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні; система управління ресурсною базою місцевих бюджетів; напрями вдосконалення механізму регулювання організаційно-фінансового забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах міжбюджетних трансформацій. Наукова та практична значущість окреслених проблем зумовили вибір теми дисертаційної роботи, її мету й завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Чернігівського національного технологічного університету МОН України за темами: «Стратегічні пріоритети та механізми забезпечення інноваційного розвитку базових галузей національного господарства» (№ державної реєстрації 0118U004407), у межах якої дисертанткою удосконалено науково-методичний підхід до комплексної оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів; «Теоретико-прикладні аспекти фінансових стимулів розвитку суб'єктів господарювання в умовах нестаціонарної економіки» (№ державної реєстрації 0118U004408), де авторкою розглянуто науково-методичні концепти щодо моніторингу стану міжбюджетних відносин в Україні в частині ідентифікації й обґрунтування модельного інструментарію при формуванні та реалізації трансфертної політики; «Теоретико-прикладні аспекти формування фінансово-економічної безпеки різних суб'єктів господарювання в період інтеграції в економічний простір Європейського Союзу» (№ державної реєстрації 0117U005504), у межах якої дисертанткою обґрунтовано перспективні напрями регулювання міжбюджетних відносин з метою узгодження інтересів суб'єктів бюджетного процесу в Україні; Одеського національного університету імені І.І. Мечникова за темою «Дослідження фінансово-економічних напрямів забезпечення сталого розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання» (№ державної реєстрації 0115 U003910), у межах якої дисертанткою розроблений концептуальний підхід щодо дослідження системи реалізації економічної та соціальної функцій держави в частині бюджетоутворення.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних та науково-методичних засад бюджетного процесу на місцевому рівні та розробленні прикладних рекомендацій щодо його удосконалення в умовах трансформації міжбюджетних відносин.

Для досягнення цієї мети в роботі поставлено такі завдання:

- розвинути теоретичні підходи до розуміння змісту бюджетного процесу на місцевому рівні;
- виявити особливості інституційного забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні;

- окреслити концептуальний базис системи реалізації соціально-економічних функцій держави в частині бюджетоутворення на місцевому рівні;
- з'ясувати методологічні детермінанти дослідження бюджетного процесу на місцевому рівні;
- узагальнити та розкрити сутнісні характеристики ризиків бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин;
- охарактеризувати практику міжбюджетних відносин в Україні в контексті забезпечення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні;
- виявити проблеми та особливості формування та реалізації місцевих бюджетів України в умовах трансформації міжбюджетних відносин;
- здійснити науково-практичну концептуалізацію бюджетної політики в умовах фінансової децентралізації в Україні;
- обґрунтувати стратегічні домінанти модернізації міжбюджетних відносин з метою узгодження інтересів суб'єктів бюджетного процесу в Україні;
- запропонувати методичний інструментарій оцінки ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні;
- розвинути наукові засади управління ресурсною базою місцевих бюджетів;
- обґрунтувати основні напрями вдосконалення механізму регулювання організаційно-фінансового забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах міжбюджетних трансформацій;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення прикладного інструментарію програмно-цільового управління місцевими бюджетами з огляду на міжбюджетні трансформації.

Об'єктом дослідження є бюджетний процес на місцевому рівні.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні основи, науково-методичні підходи та практичний інструментарій бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин.

Методи дослідження. У процесі виконання дисертаційної роботи використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Серед них: методи аналізу та синтезу, наукової абстракції – у процесі формування понятійно-категоріального апарату обраного напрямку дослідження; діалектичний і системно-структурний методи – для визначення сутності бюджетного процесу на місцевому рівні, його складових; історичний та статистичний методи – для висвітлення фінансових ефектів від організації бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин; розрахунково-аналітичні методи спостереження, вимірювання, аналізу й порівняння – для характеристики наявної практики організації бюджетного процесу на місцевому рівні; системно-функціональний метод – для виявлення бюджетного потенціалу регіонів України в умовах фінансової децентралізації; методи логічного узагальнення, моделювання та екстраполяції – у процесі розроблення пропозицій щодо удосконалення

організації бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин.

Інформаційну базу дослідження становили нормативно-правові й законодавчі акти, аналітична інформація науково-дослідних установ, статистичні матеріали і звітні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Світового банку і Міжнародного валютного фонду, монографії та наукові публікації провідних вітчизняних і закордонних учених та практиків з обраного напрямку дослідження, матеріали інформаційно-аналітичних бюлетенів, ресурси мережі Інтернет, власні напрацювання дисертантки.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні положення дослідження, що визначають наукову новизну одержаних результатів, які є особистим здобутком авторки та виносяться на захист, полягають у наступному:

вперше:

– побудовано методологічний конструкт наукового дослідження бюджетного процесу на місцевому рівні, який ґрунтується на комплексному використанні теорій бюджетного менеджменту та репрезентує функціональний (бюджетна політика), організаційний (бюджетний процес) та інструментальний аспекти (бюджетний механізм) послідовного вирішення концептуальних, методологічних, методичних, практичних завдань бюджетного забезпечення територіальних громад з огляду на необхідність збалансування повноважень в ієрархії бюджетної системи країни;

– визначено доміанти теоретико-методологічного забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин, які базуються на положеннях інституційно-комплементарної наукової парадигми та репрезентовані через ідентифікацію принципів перерозподілу владних компетенцій і повноважень у бюджетній сфері, інституціонального забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні, інструментів нарощення бюджетних надходжень та параметрів впливу міжбюджетних відносин на зазначений процес, що дозволяють визначити множину альтернатив розвитку системи місцевих бюджетів та скерувати її рух до якісно нового стану через управління бюджетним процесом;

– сформульовано вихідні положення концепції бюджетної політики розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації, яка ґрунтується на принципах мезоконвергенції, динамічного реагування, збалансованості з економічними реаліями, партнерства та включає комплекс заходів, орієнтованих на створення умов для саморозвитку й фінансової самостійності регіонів, підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів та забезпечення високої якості суспільних послуг для населення. Змістовне наповнення цієї концепції в теоретичній та методологічній площинах дає можливість максимально адаптувати бюджетний процес на місцевому рівні до змін у міжбюджетних відносинах в Україні;

– обґрунтовано теоретико-методологічні засади формування та реалізації стратегії ресурсного забезпечення місцевих бюджетів територіальних громад, які репрезентують послідовність дій, спрямованих на підвищення ефективності, прозорості й підзвітності використання бюджетних коштів у процесі реалізації пріоритетів і цілей соціально-економічного розвитку регіонів. Для забезпечення результативності представленої стратегії необхідно впроваджувати диверсифікований інструментарій громадського контролю у сфері використання публічних фінансів та розширення ресурсної бази місцевих бюджетів;

– запропоновано методичний підхід до оцінювання ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах міжбюджетних трансформацій, який на основі використання математичного апарату інтегрального аналізу дасть змогу виявити потенційні можливості вдосконалення бюджетного процесу на місцевому рівні в розрізі його етапів, а також ідентифікувати ризики такого процесу;

удосконалено:

– визначення специфіки бюджетного процесу на місцевому рівні за рахунок доповнення його сутнісних характеристик, відображення складових та алгоритму відтворення на місцевому рівні, ідентифікації інституційного забезпечення реалізації такого процесу, суголосного механізму, цілісної та стабільної інституційно-правової бази, інформаційного забезпечення та яким притаманні специфічні властивості (системність, синергічність, емерджентність та динамічність), що визначають фундаментальні зміни в бюджетних відносинах;

– класифікацію ризиків бюджетного процесу на місцевому рівні в частині доповнення наявних такими ознаками, як вплив зовнішнього середовища (необхідність вирівнювання соціально-економічного розвитку, політична турбулентність, економічні кризи); диспропорції в структурі місцевого бюджету (недоотримання доходів, скорочення міжбюджетних трансферів, зростання та недофінансування видатків); недосконалість організаційно-методологічного інструментарію (дефіцит інструментів врегулювання заборгованості, зміна дохідних та видаткових повноважень, стан інституційного середовища), що дозволило розширити науковий базис ідентифікації проблем на кожній стадії бюджетного процесу на місцевому рівні та розробити рекомендації щодо їх усунення;

– науковий підхід до організації бюджетного процесу на місцевому рівні в частині розробки й виконання цільових проєктів і програм соціально-економічного розвитку територій, що ґрунтується на інтеграції положень програмно-цільового підходу, який передбачає формування і розподіл бюджетних витрат на фінансування відповідних програм і здійснення контролю за результативністю витрачання бюджетних коштів шляхом реалізації комплексного алгоритму, що включає такі етапи: складання переліку програм соціально-економічного розвитку територій та затвердження основних їхніх параметрів; визначення цілей, завдань і комплексу заходів, а також учасників, ресурсного забезпечення, показників результативності;

оцінка фінансового стану місцевих бюджетів; визначення обсягів бюджетних асигнувань на фінансове забезпечення реалізації програм, оцінка ефективності витрачання бюджетних коштів та обґрунтування перспективності реалізації відповідних програм. Запропонований алгоритм забезпечує прозорість і результативність програмно-цільового підходу організації бюджетного процесу на місцевому рівні та відображає логічну послідовність усіх його етапів;

– декомпозицію компонент механізму регулювання організаційно-фінансового забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах міжбюджетних трансформацій, який передбачає інтеграцію принципів адаптивності, вирівнювання, довгострокової збалансованості й узгодження інтересів суб'єктів міжбюджетних відносин та відрізняється методами і етапами його реалізації (моніторинг міжбюджетних відносин; комплексний аналіз фінансової стійкості місцевих бюджетів; прогнозування доходів та видатків місцевих бюджетів). Це дозволить підвищити ефективність бюджетного процесу на місцевому рівні і сприятиме визначенню заходів у сфері підвищення фінансової стійкості місцевих бюджетів;

набуло подальшого розвитку:

– понятійно-категоріальний апарат теорії фінансів та бюджетного менеджменту в частині уточнення змісту поняття «бюджетний процес на місцевому рівні», яке розглядається як головна ланка бюджетної децентралізації з акцентуванням уваги на обов'язкових елементах такого процесу, кінцевому результаті та напрямках його модернізації в частині обґрунтування необхідності участі та контролю з боку громади. Такий підхід дозволив поглибити наукове розуміння структурних елементів бюджетного процесу на місцевому рівні та підвищити рівень аргументованості умовиводів щодо напрямів його вдосконалення;

– науково-методичний підхід до комплексної оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів, який на відміну від відомих напрацювань, передбачає виявлення факторів впливу на стан доходної та видаткової складових цих бюджетів. Такий підхід дозволить вчасно приймати управлінські рішення щодо корегування складових місцевих бюджетів та розробки заходів з збалансування та підвищення результатів використання бюджетних коштів;

– пропозиції щодо вдосконалення бюджетної політики на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації в частині обґрунтування стратегічних доміант вдосконалення інституційного порядку бюджетного процесу, зокрема: розширення часових горизонтів бюджетного планування з використанням програмно-цільового інструментарію; дотримання нормативів фінансової стійкості місцевих бюджетів; підвищення прозорості стадій бюджетного процесу за рахунок використання широкого переліку інструментів контролю; модернізація процедур фінансового моніторингу та звітування. Це сприятиме раціоналізації бюджетного процесу на місцевому рівні та підвищенню його ефективності;

– науковий підхід до обґрунтування стратегічних орієнтирів вдосконалення міжбюджетних відносин з метою узгодження інтересів

суб'єктів бюджетного процесу на місцевому рівні, які систематизовані за видами міжбюджетних трансфертів: звуження можливостей нецільового та неефективного використання міжбюджетних трансфертів через розвиток інститутів громадського контролю; запровадження технології блокчейн у механізм міжбюджетних трансфертів. Це сприятиме створенню необхідних організаційно-методичних підвалин для проведення об'єктивного аудиту використання міжбюджетних трансфертів та формування інформаційної платформи для прийняття рішень щодо раціоналізації їх надання в майбутніх періодах.

Практичне значення одержаних результатів полягає в доведенні основних положень, викладених у дисертації, до рівня методичних розробок та практичних рекомендацій для вдосконалення удосконалення організації бюджетного процесу на місцевому рівні.

Результати дисертаційної роботи знайшли своє практичне застосування в діяльності окремих установ, що підтверджується відповідними довідками про впровадження, зокрема:

- Департаментом фінансів Одеської обласної державної адміністрації при розробці пропозицій щодо вдосконалення процесу прийняття рішень у сфері ефективного і цільового використання бюджетних коштів (довідка №102-596 від 11.09.2019 р.);

- Департаментом соціальної та сімейної політики Одеської обласної державної адміністрації у процесі формування рекомендацій щодо підтримки населення, забезпечення державних соціальних гарантій окремим категоріям громадян, що є особливо актуальним в умовах реформування міжбюджетних відносин та створення об'єднаних територіальних громад (довідка №15-1764 від 21.05.2019 р.);

- Південним офісом Державної аудиторської служби України у процесі розробки пропозицій щодо здійснення фінансового контролю за дотриманням вимог законодавства, що регламентує організацію бюджетного процесу на місцевому рівні (довідка №13-1864/9 від 14.03.2019 р.);

- Головним управлінням державної казначейської служби України в Одеській області прийняті до уваги розроблені наукові положення щодо забезпечення своєчасного надходження, прийому, перевірки, зведення, складання, подання достовірної і якісної звітності про виконання місцевих бюджетів Одеської області (довідка №302-1125 від 02.10.2019 р.);

- Головним управлінням державної казначейської служби України в Одеській області при розробці пропозицій щодо удосконалення підходів до організації бюджетного процесу та касового виконання місцевих бюджетів (довідка №405-1283 від 17.10.2019 р.);

- Головним управлінням державної казначейської служби України в Одеській області у процесі прийняття ефективних управлінських рішень щодо здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства у сфері використання бюджетних коштів (довідка №101-1627 від 18.11.2019 р.);

- Головним управлінням державної казначейської служби України в Одеській області при удосконаленні процесу формування об'єктивної і

порівняльної інформації про стан зобов'язань, активів, результатів виконання місцевих бюджетів (довідка №201-1812 від 20.11.2019 р.);

- Всеукраїнською асоціацією органів місцевого самоврядування при вирішенні питань подальшого розвитку місцевого самоврядування, захисту прав та законних інтересів територіальних громад, зміцнення інфраструктури міського господарства (довідка №163 від 15.05.2019 р.);

Наукові розробки дисертанта використовуються у навчальному процесі Чернігівського національного технологічного університету при викладанні дисциплін «Місцеві фінанси», «Бюджетна система» (довідка № 305/08-754 від 17.09.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові положення, висновки й рекомендації, які виносяться на захист, одержані авторкою самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано ідеї та положення, які є результатом роботи здобувачки. Авторський внесок у працях, опублікованих у співавторстві, конкретизовано в списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення дисертаційної роботи та практичні результати дослідження доповідалися та обговорювалися на 10 міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи» (м. Одеса, 2016-2017 рр.); «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки» (м. Дніпро, 2017 р.); «Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи» (м. Одеса, 2017 р.); *Anti-Crisis Management: State, Region, Enterprise* (Франція, 2017 р.); *Modern Vectors of Development* (Німеччина, 2018 р.); «Створення ефективної фінансової інфраструктури в умовах інноваційної економіки» (м. Дніпро, 2018 р.); *Innovative Educational Technologies: European Experience and its Application in Training in Economics and Management* (Латвія, м. Рига, 2018 р.); «Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку» (м. Херсон, 2019 р.); «Актуальні питання розвитку науки та освіти» (м. Львів, 2019 р.); «Проблеми і тенденції розвитку сучасної економіки в умовах інтеграційних процесів: теоретичні та практичні аспекти» (м. Херсон, 2019 р.).

Публікації. За результатами дисертації опубліковано 47 наукових праць, зокрема: 2 одноосібні монографії обсягом 15,19 друк. арк.; 20 статей у наукових фахових виданнях та виданнях, внесених до наукометричних баз даних, обсягом 13,12 друк. арк.; 25 праць апробаційного характеру, обсягом 3,81 друк. арк. Загальний обсяг публікацій становить 32,12 друк. арк.; особисто автору належить 28,2 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 432 сторінки, основний текст викладено на 376 сторінках. Робота містить 23 таблиці та 47 рисунків. Список використаних джерел включає 334 найменування. Дисертація має 13 додатків на 16 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено зв'язок роботи з науковими темами, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення і апробацію результатів.

У першому розділі – «Теоретичні основи бюджетного процесу на місцевому рівні» – досліджено науково-теоретичне підґрунтя пізнання змісту бюджетного процесу на місцевому рівні; визначено еволюцію поглядів на соціально-економічну природу бюджетного процесу в умовах ринкових і демократичних трансформацій; ідентифіковано та систематизовано особливості інституційного забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні.

Дослідження теоретичних основ організації бюджетного процесу дало змогу встановити, що науковці трактують його зміст через процес, діяльність або порядок. Поєднання положень наукових підходів дозволило надати змістовну характеристику бюджетного процесу через сукупність функціонально та інституціонально взаємопов'язаних етапів складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, контролю за дотриманням чинного законодавства на кожній його стадії для досягнення цільових орієнтирів соціально-економічного розвитку та підвищення якості життя громадян країни.

Визначено форми прояву бюджетного процесу, зокрема: *фундаментотворчі* (бюджетний процес є дієвим інструментом впливу на макроекономічні показники, активізацію інноваційно-інвестиційної діяльності, досягнення цільового рівня соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць країни тощо); *системоутворюючі* (бюджетний процес відтворює порядок реалізації бюджетних повноважень, механізм їх взаємодії, створюючи певну систему); *стратегічні* (бюджетний процес визначає стратегічні вектори економічного розвитку країни, її позиціонування у світовому суспільно-економічному просторі, реалізує обрану модель внутрішнього управління).

У дисертаційній роботі доведено, що організація бюджетного процесу на місцевому рівні на засадах відповідальності, інформаційної прозорості та громадської участі є ключовою умовою стійкого економічного поступу територій, своєчасного виконання зобов'язань перед громадою та вирішення завдань соціально-економічного розвитку. Місцеві бюджети отримали фінансові можливості для вирішення пріоритетних завдань розвитку окремих територіальних одиниць. Зміна орієнтирів в організації бюджетних відносин у напрямку фінансової децентралізації зумовила трансформацію міжбюджетних відносин, які цілеорієнтовані на вирівнювання можливостей місцевих бюджетів у наданні населенню якісних суспільних послуг та реалізуються через підвищення якості бюджетного планування на всіх рівнях бюджетної системи,

реформування податкової політики та ефективність системи фінансового контролю.

Бюджетний процес на місцевому рівні запропоновано розглядати як комплекс законодавчо встановлених і скоординованих між рівнями влади систем забезпечення, процедур, технологій, етапів складання, розгляду, затвердження, виконання місцевих бюджетів, звітування про їх виконання, які функціонують на засадах стратегії соціально-економічного розвитку територій та із залученням інститутів громадянськості. Перевагою авторського підходу є можливість деталізації складових бюджетного процесу на місцевому рівні та, у свою чергу, визначення пріоритетних напрямів його вдосконалення.

У цьому контексті особливого значення набуває розробка концептуальних положень функціонування інституційної архітектури бюджетного процесу на місцевому рівні як способу пізнання та формування сукупності ідей і поглядів, а також методів і важелів, комплементарна взаємодія яких у цілісній системі сприяє якісному удосконаленню бюджетного процесу. Основними характеристиками функціонування інституційної архітектури бюджетного процесу на місцевому рівні є: *системність* (всі його елементи перебувають у стані взаємозалежності та активної взаємодії в процесі функціонування); *синергічність* (відносини між окремими складовими характеризуються підвищенням ефективності дії внаслідок інтеграції завдань інституцій як загальнодержавного, так і місцевого рівнів); *емерджентність* (усі взаємодіючі елементи мають такого роду властивості, які не були б притаманні жодному з них, якщо б елементи функціонували окремо); *динамічність* (структурна декомпозиція інституційної архітектури бюджетного процесу трансформуються під впливом окремих факторів зовнішнього середовища, пов'язаних насамперед зі зміною основних макроекономічних параметрів розвитку держави) (рис. 1).

Базові детермінанти бюджетного процесу на місцевому рівні відтворені в три основні блоки. Вони включають основоположні елементи, реструктуризація яких неминуче призводить до фундаментальних змін у бюджетних відносинах, зокрема: бюджетоутворюючих процесах, суспільно-політичних та економічних відносин, обґрунтуванні векторів державного стратегічного розвитку тощо.

Визначено основні проблеми функціонування інституційної архітектури бюджетного процесу на місцевому рівні (надання якісної оцінки ефективності бюджетних програм у складі застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі, а також громадський бюджетний моніторинг), вирішення яких передбачає розроблення методики якісної оцінки результатів виконання бюджетних програм на місцевому рівні та створення у складі місцевих органів влади спеціалізованих постійних громадських палат із бюджетних питань зі змінюваним складом з-поміж представників соціально активної частини громади, що мають функціонувати паралельно з діяльністю постійних комісій із питань фінансів та планування місцевого бюджету.

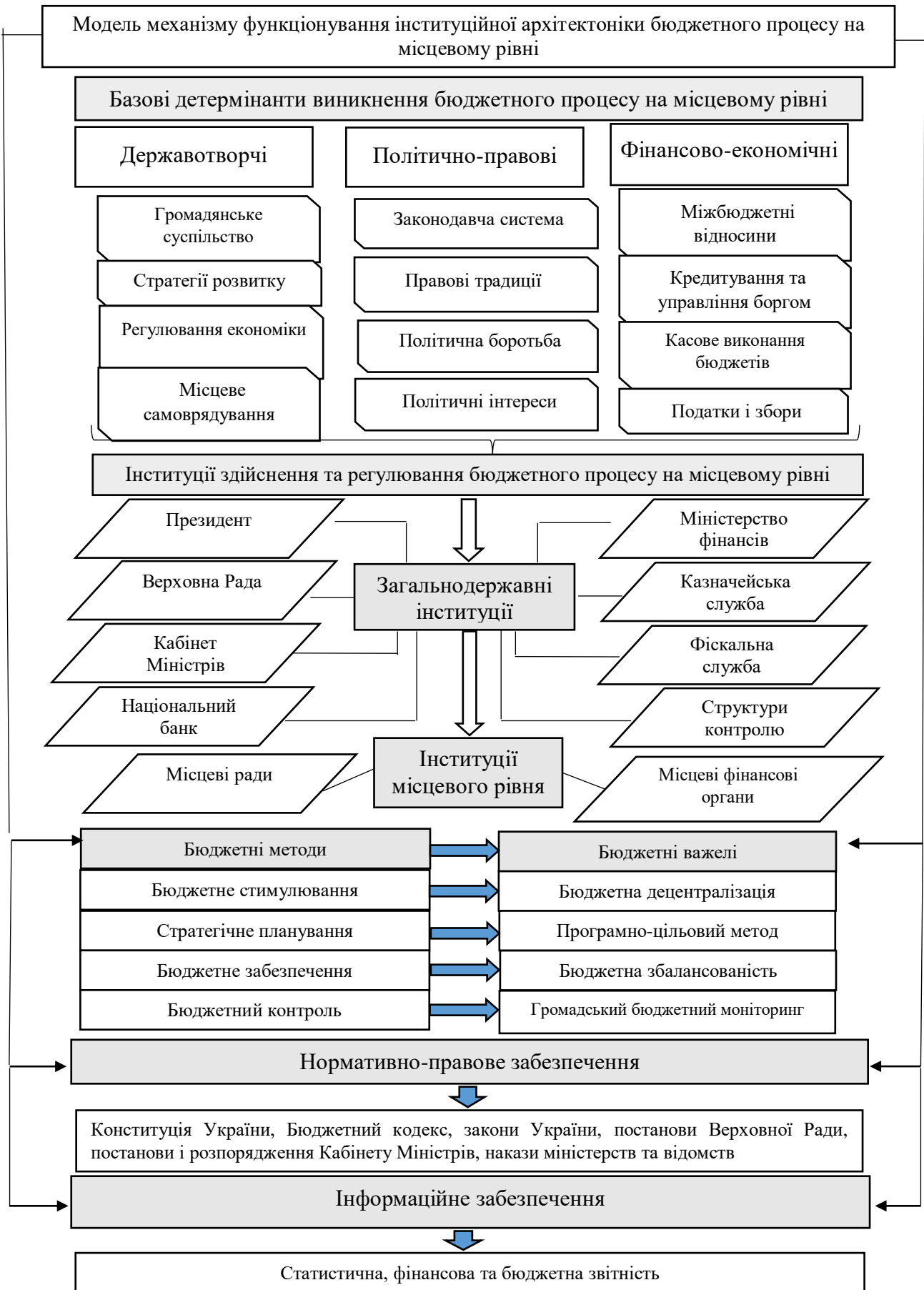

Рис. 1. Концептуальна модель функціонування інституційної архітектури бюджетного процесу на місцевому рівні

Джерело: складено авторкою.

У другому розділі – «**Методологічні засади забезпечення бюджетного процесу у контексті реалізації соціально-економічних функцій держави на місцевому рівні**» – представлено методологічний конструкт системи реалізації економічної та соціальної функцій держави в частині бюджетоутворення на місцевому рівні; обґрунтовані теоретико-методологічні детермінанти забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні; визначені ризики бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин та запропоновано методичний підхід до оцінки транспарентності бюджетного процесу на рівні об'єднаних територіальних громад.

У дисертації аргументовано, що в сучасних умовах роль бюджетного процесу на місцевому рівні в реалізації соціально-економічних функцій держави кардинально змінюється в контексті необхідності управління глобальними ризиками і зростанням фінансової невизначеності, що підтверджується такими тенденціями: розширенням самостійності місцевих бюджетів; нечіткістю розподілу бюджетних функціональних повноважень між органами публічного управління різних рівнів; не відповідністю рівня доходів місцевих бюджетів обсягу делегованих і власних повноважень тощо. Методологія дослідження бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин ґрунтується на застосуванні системно-синергетичної парадигми, яка передбачає пріоритети підвищення ефективності, прозорості та підзвітності використання бюджетних коштів при реалізації цілей соціально-економічного розвитку територій, які полягають у розробці й використанні комплексу інструментів державного та громадського контролю у сфері використання місцевих фінансів.

Використовуючи системний підхід до дослідження засобів реалізації економічної та соціальної функцій держави в частині бюджетоутворення, візуалізовано його як сукупність взаємопов'язаних складових (рис. 2).

Вектори бюджетної політики на кожному конкретному етапі історичного розвитку суспільства наділяють бюджетний механізм особливими специфічними характеристиками, що корелюють із пріоритетами такої політики.

Встановлено, що бюджетний механізм визначає рівень ефективності бюджетної політики, повноту та своєчасність досягнення її мети; рівень адекватності й ефективності нормативно-правового забезпечення, якість бюджетного планування та бюджетного регулювання, рівень організації міжбюджетних відносин, ефективність бюджетного контролю тощо визначають практичний рівень реалізації бюджетної політики в кожній ланці бюджетної системи.

На кожній стадії бюджетного процесу застосовується певний набір методів, форм, інструментів, важелів, які становлять структуру бюджетного механізму, що визначає етапи проходження кожної стадії бюджетного процесу, а значить, обумовлює їх ефективність.

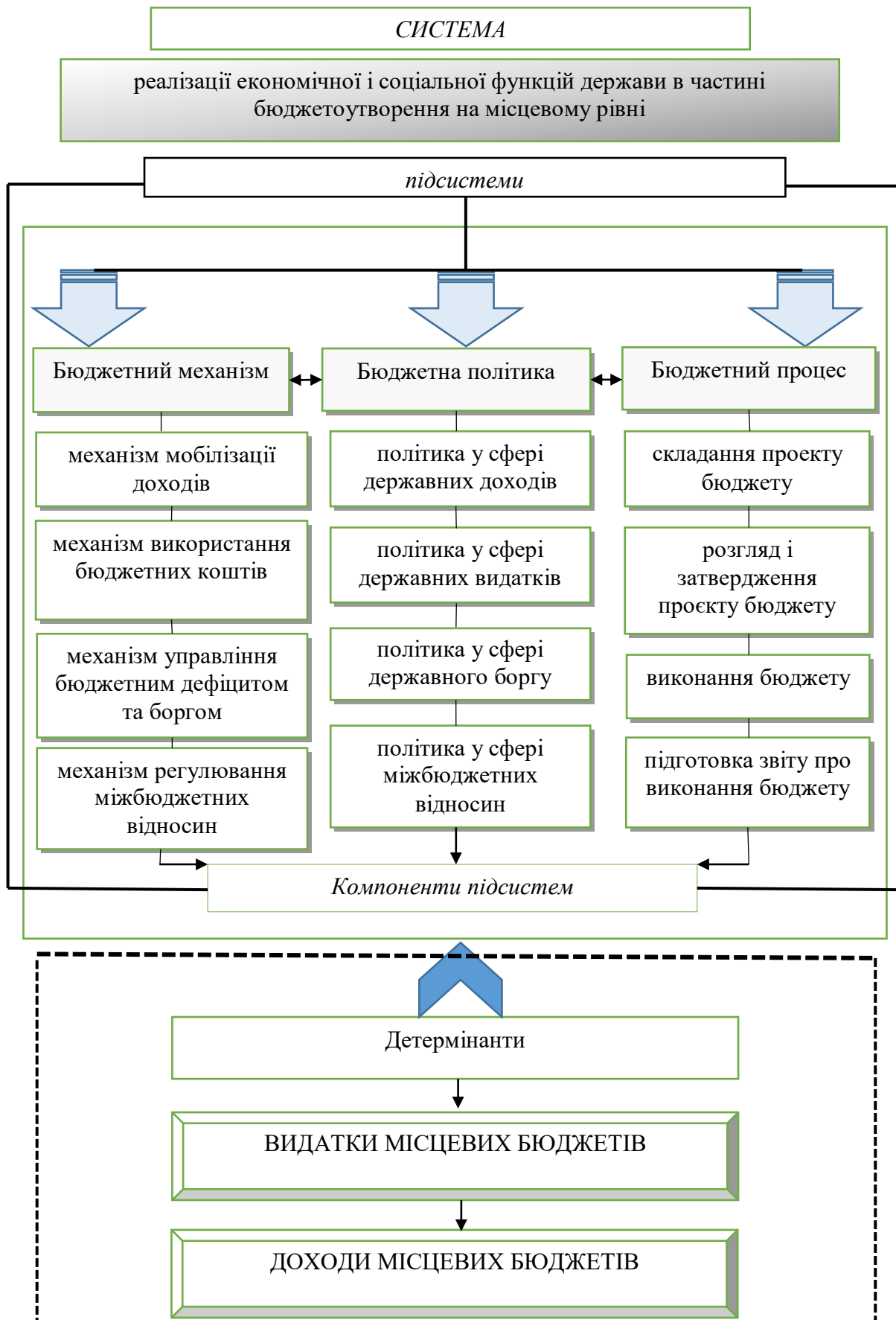

Рис. 2. Концептуальний підхід до функціонування системи реалізації економічної та соціальної функцій держави на місцевому рівні
Джерело: побудовано авторкою.

У свою чергу, хід протікання кожної окремої стадії бюджетного процесу в кожному бюджетному періоді визначає ступінь ефективності застосовуваних методів, форм, інструментів і важелів бюджетного механізму та, відповідно, доцільність їх застосування в майбутніх бюджетних періодах.

Результат реалізації економічної та соціальної функцій держави в частині бюджетоутворення на місцевому рівні F_{EcS} можна описати за допомогою функції підсистем (бюджетної політики P_b , бюджетного механізму M_b та бюджетного процесу Pr_b) (рівняння 1):

$$F_{EcS} = M_b \wedge P_b \wedge Pr_b = f(I_b; E_b). \quad (1)$$

У представленому логічному рівнянні бюджетні доходи та видатки $I_b E_b$ – аргумент функції, тобто змінна, від значення якої залежить значення функції. Тобто в запропонованій системі лише дві істотні умови визначатимуть доцільність її функціонування: процес акумуляції бюджетних коштів (бюджетні доходи) та процес використання бюджетних коштів (бюджетні видатки).

Узагальнення теоретичних підходів і систематизація методологічних положень щодо закономірностей перерозподілу владних компетенцій у фінансовій сфері на місцевому рівні, а також конкретизація методико-інструментального базису дозволили сформулювати авторську гіпотезу щодо теоретико-методологічного забезпечення (ТМЗ) бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин (рис. 3). Дотримання принципів цілеспрямованості, системності та взаємоузгодженості в системі теоретико-методологічного забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин дало змогу визначити доміанти такої системи: C^{TM3}_1 – критерії виокремлення адміністративно-територіальних одиниць; діалектична єдність процесів адміністративної, політичної та фінансової децентралізації; державне регулювання інституціональної конкуренції на місцевому рівні у фінансовій сфері. C^{TM3}_2 – взаємоузгодженість інституціональних засад фінансового забезпечення та функціонального наповнення; фінансова самостійність; походження доходів на всіх рівнях формування державного бюджету. C^{TM3}_3 – розширення фіскального простору в контексті фінансової децентралізації; удосконалення методології середньострокового бюджетного планування. C^{TM3}_4 – реформування інституціонального регулювання системи місцевих податків і зборів; організаційно-фінансові форми гарантування самостійності органів місцевого самоврядування; фіскальне регулювання використання ресурсів загального користування. C^{TM3}_5 – використання нових форм міжбюджетних трансфертів; імплементація програмно-цільового підходу до формування місцевих бюджетів; диверсифікація джерел наповнення місцевих бюджетів. C^{TM3}_6 – оптимізація ризиків щодо розширення фіскального простору; контроль за виконанням органами місцевого самоврядування стандартів якості наданих публічних послуг.

Рис. 3. Візуалізація авторської гіпотези теоретико-методологічного забезпечення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин

Джерело: розроблено автором

На основі теоретико-прикладного узагальнення особливостей бюджетного процесу на місцевому рівні та ідентифікації багатогранності ризиків, пов'язаних із бюджетним процесом на місцевому рівні удосконалено класифікацію ризиків ефективності організації бюджетного процесу шляхом їх систематизації на три групи (табл. 1).

Методологічні напрацювання стали основою для розробки методичного підходу до оцінки транспарентності бюджетного процесу на рівні об'єднаних територіальних громад і застосування в практиці інструментарію оцінювання сукупності кількісних та якісних показників, що відображає транспарентність організації бюджетного процесу, порівняння фактичних результатів із запланованими та аналіз причин відхилення фактичних результатів від запланованих. Результатами виконання такого підходу є формування інформаційно-аналітичного підґрунтя для вирішення завдань у сфері удосконалення бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин.

Система ризиків бюджетного процесу на місцевому рівні

№ з/п	Вид ризику	Сутність ризику
РИЗИКИ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА		
1	Ризик соціально-економічного розвитку	Ймовірність погіршення параметрів соціально-економічного розвитку відповідної територіальної громади внаслідок настання певних обставин
2	Політичний ризик	Ймовірність неприйняття або несвоєчасного прийняття нормативно-правових документів щодо врегулювання бюджетного процесу на місцевому рівні
3	Економічні кризи	Ймовірність погіршення інвестиційного клімату та зниження обсягів інвестиційних вкладень
РИЗИКИ ДИСПРОПОРЦІЙ У СТРУКТУРІ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ		
1	Ризик недоотримання доходів	Ймовірність недосягнення максимального рівня запланованих доходів місцевого бюджету; Ймовірність настання втрати доходів місцевого бюджету внаслідок наданих відповідною місцевою радою податкових пільг
2	Ризик скорочення міжбюджетних трансфертів	Ймовірність недостатнього забезпечення запланованих напрямів видатків бюджету у зв'язку зі скороченням обсягів міжбюджетних трансфертів
3	Ризик зростання та недофінансування видатків	Ймовірність фактичного перевищення запланованого обсягу дефіциту місцевого бюджету. Ймовірність здійснення неефективних витрат, насамперед тих, що не забезпечують виконання основних функцій і завдань відповідних розпорядників
РИЗИКИ НЕДОСКОНАЛОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДОЛОГІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ		
1	Дефіцит інструментів врегулювання заборгованості	Ймовірність невірної врахування значень окремих економічних параметрів при прогнозуванні обсягів доходів та видатків бюджету
2	Зміна доходних та видаткових повноважень	Ймовірність невжиття дієвих заходів для комплексного врегулювання погашення дебіторської та кредиторської заборгованості бюджетних установ і запобігання утворення заборгованості за зобов'язаннями у наступному бюджетному періоді
3	Стан інституційного середовища	Ймовірність незабезпечення публічності обговорення показників бюджету, періодичної публікації підсумків виконання бюджету, залучення засобів масової інформації на основні етапи бюджетного процесу, прозорості проведення тендерних закупівель тощо. Ймовірність нездійснення або недієвого здійснення моніторингу результативності, прозорості використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу

Джерело: складено авторкою.

У третьому розділі – «Оцінка організації бюджетного процесу на місцевому рівні та моніторинг стану міжбюджетних відносин в Україні» – здійснено комплексний аналіз сучасного стану місцевих бюджетів України; охарактеризовано особливості міжбюджетних відносин в Україні; оцінено особливості формування і реалізації місцевих бюджетів України в умовах трансформації міжбюджетних відносин.

Проведений аналіз показників виконання місцевих бюджетів України (табл. 2) у динаміці дозволив виокремити декілька характерних трендів, які

зумовлені фінансовою децентралізацією. По-перше, темпи приросту доходів місцевих бюджетів до 2018 року (221 019,4 грн у 2013 р. та 562 421,8 грн у 2018 р.) є початковим результатом реалізації сучасного етапу реформи щодо зміцнення фінансової самостійності місцевого самоврядування. По-друге, спостерігається пропорційність темпів змін дохідної та видаткової складових місцевих бюджетів.

Таблиця 2

Динаміка виконання та характеристика структури місцевих бюджетів України у 2013–2019 рр.

Показник	Значення показників бюджету по роках							Темп змін, 2019/2018, %
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Доходи (млн грн), у т. ч.:	221019,4	231702,0	294460,2	366143,1	502098,3	562421,8	560531,3	99,6
трансферти з держбюджету	115848,3	130600,9	173980,0	195395,3	272602,9	298939,7	260302,0	87,0
Видатки (млн грн), у т. ч.:	219845,3	225626,8	280084,0	350515,2	496090,7	570583,7	566255,6	99,2
трансферти до держбюджету	1609,3	2118,0	3144,0	4171,6	5967,7	7306,3	8725,0	119,4
Кредитування	57,7	52,8	106,9	179,8	251,2	378,8	546,2	144,2
Дефіцит (-) / Профіцит (+)	1116,4	6022,3	14269,3	15448,2	5756,4	-8540,7	-6270,5	73,4
% доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету (у т. ч. одержаних трансфертів із держбюджету)	49,9	50,8	45,1	46,7	49,3	47,5	43,5	91,6
% видатків місцевих бюджетів у видатках зведеного бюджету (у т. ч. переданих трансфертів)	43,1	42,7	40,7	41,4	46,3	45,2	41,3	91,4
% дотацій місцевим бюджетам у загальному обсязі офіційних трансфертів	52,8	49,3	4,2	3,5	8,1	9,2	9,9	107,6
% субвенцій місцевим бюджетам у загальному обсязі офіційних трансфертів	47,2	50,7	95,8	96,5	91,9	90,8	90,1	99,2

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної казначейської служби України.

Варто зауважити, що збільшення обсягів видаткового навантаження все ж таки не повною мірою було компенсоване зростанням доходів місцевих бюджетів, що і являє собою головну причину суттєвих за масштабом і неоднозначних за інтенсивністю коливань темпів змін сум трансфертних надходжень на місцевий рівень. Результатом зростання видаткового навантаження на місцевому рівні є поява дефіциту місцевих бюджетів у 2018 р. – 8540,7 млн грн та 6270,5 млн грн у 2019 р. Після 2014 року роль дотацій місцевим бюджетам значно знизилася. Питома вага субвенцій у структурі трансфертів збільшилася вдвічі (47,2 % у 2013 р. та 90,1 % у 2019 р.), що стало наслідком значного зменшення фіскальної

ролі дотацій та внаслідок цього, зниження ступеню впливу органів місцевого самоврядування на визначення напрямів соціально-економічного розвитку територій.

Проблемами, які потребують вирішення на загальнодержавному рівні, стають хронічна недостатність фінансових ресурсів місцевих бюджетів, їх значний ступінь залежності від міжбюджетних трансфертів, нестійкість джерел доходів, вплив політичних факторів, динаміка фінансово-економічних показників державного розвитку тощо. Незважаючи на наявність прогресу в здійсненні фіскальної децентралізації, формування доходів місцевих бюджетів відбувається на основі моделі субнаціонального фінансування, відповідно до якої власні доходи відіграють переважне значення в порівнянні з трансфертами. Вказано, що фіскальна реформа призводить до зворотного ефекту – зростання залежності місцевих органів влади від центрального рівня, викликане недостатнім обсягом надходжень сформованих від місцевих податків та зборів, та, відповідно, переважанням офіційних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів.

У результаті проведеного аналізу зазначено, що пошук основних напрямів вдосконалення та раціоналізації механізму організації системи міжбюджетних відносин повинен спиратися на спільну відповідальність органів центральної та місцевої влади за фінансову спроможність та самодостатність розвитку окремих територій. Запропоновано алгоритм проведення моніторингу міжбюджетних відносин, який реалізується на основі індикаторів бюджетної асиметрії, збалансованості, самостійності та ефективності. Моніторинг міжбюджетних відносин пропонується проводити за такими трьома напрямами: 1) попередній моніторинг факторів впливу на процес формування міжбюджетних відносин; 2) моніторинг доходів і видатків місцевих бюджетів; 3) моніторинг міжбюджетних трансфертів.

У роботі представлений інструментарій регулювання міжбюджетних відносин, який сприяє визначенню ефективних шляхів соціально-економічного розвитку регіонів та регулювання бюджетних дисбалансів. Акцентовано, що основним інструментом регулювання міжбюджетних відносин є міжбюджетні трансферти, що спонукало до розробки концептуальної моделі трансфертної політики, яка орієнтована на вирішення таких завдань: створення належних фінансових умов для розвитку пріоритетних напрямів соціально-економічної сфери; забезпечення надання гарантованих державою суспільних послуг населенню незалежно від території проживання; пошук нових і постійне удосконалення наявних форм та методів надання, отримання та використання офіційних трансфертів; забезпечення за допомогою методів та засобів трансфертного механізму раціонального використання природних ресурсів.

Складність проблем та різноманітність завдань, які постають перед органами місцевої влади в процесі фінансової децентралізації визначили необхідність формування комплексного методичного підходу до оцінки стану фінансової стійкості місцевих бюджетів, на основі розрахунку інтегрального показника як відповідного результату співвідношення узагальнюючих оцінок оперативного та фундаментального аналізу рівня розвитку видаткової і дохідної складових місцевих бюджетів України (рис. 4).

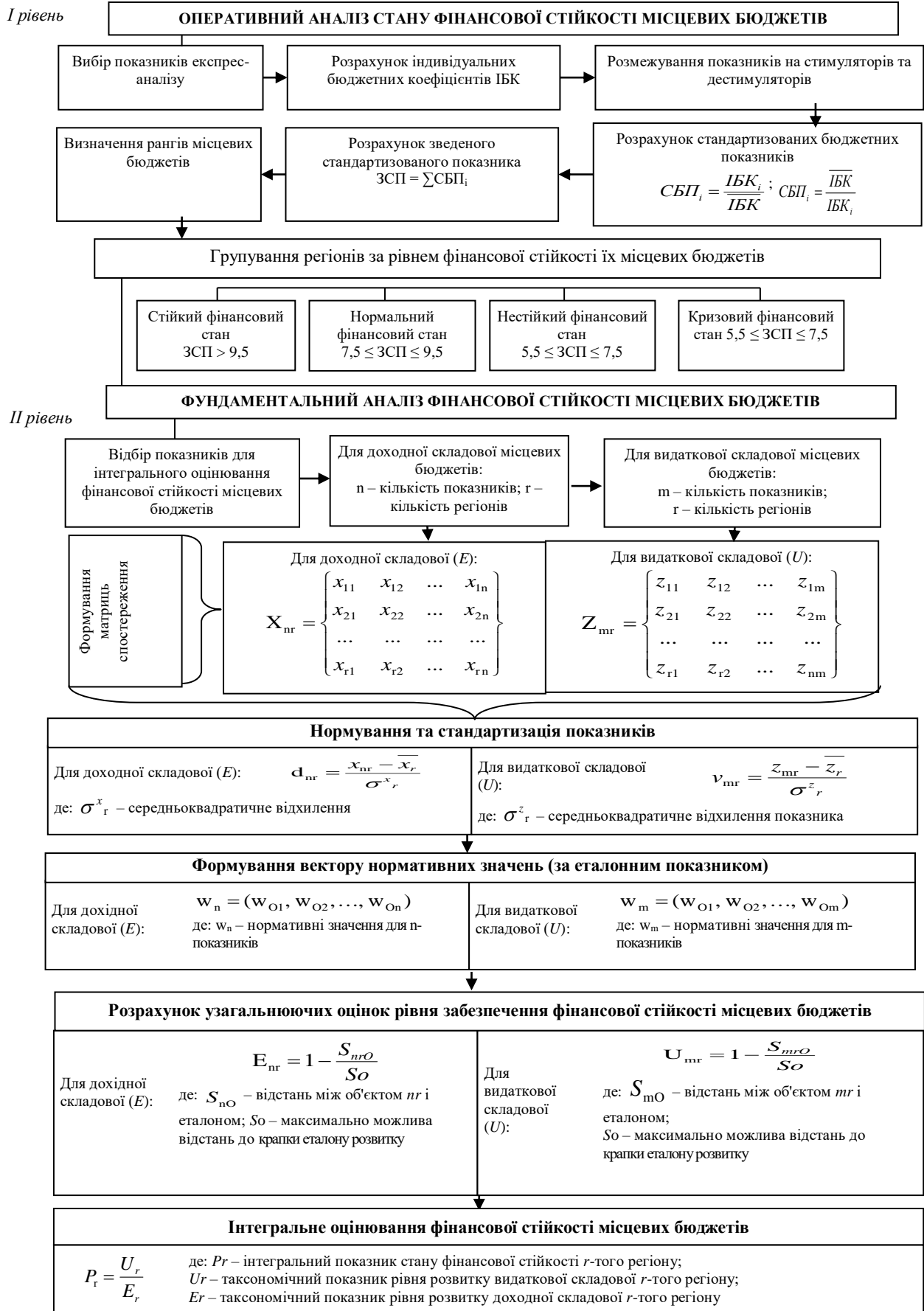

Рис. 4. Структурно-ієрархічна інтерпретація методичного підходу до комплексної оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів
Джерело: розроблено авторкою.

Запропонований підхід дозволяє вирішувати такі практичні завдання: комплексно оцінювати фінансову стійкість місцевих бюджетів та аналізувати фінансовий стан різних місцевих бюджетів за певними напрямками; групувати регіони за рівнем їх фінансової стійкості з метою застосування диференційованого підходу до регулювання міжбюджетних відносин.

У дисертаційній роботі проведено апробацію представленого методичного підходу (рис. 5), що дозволило зробити такі висновки.

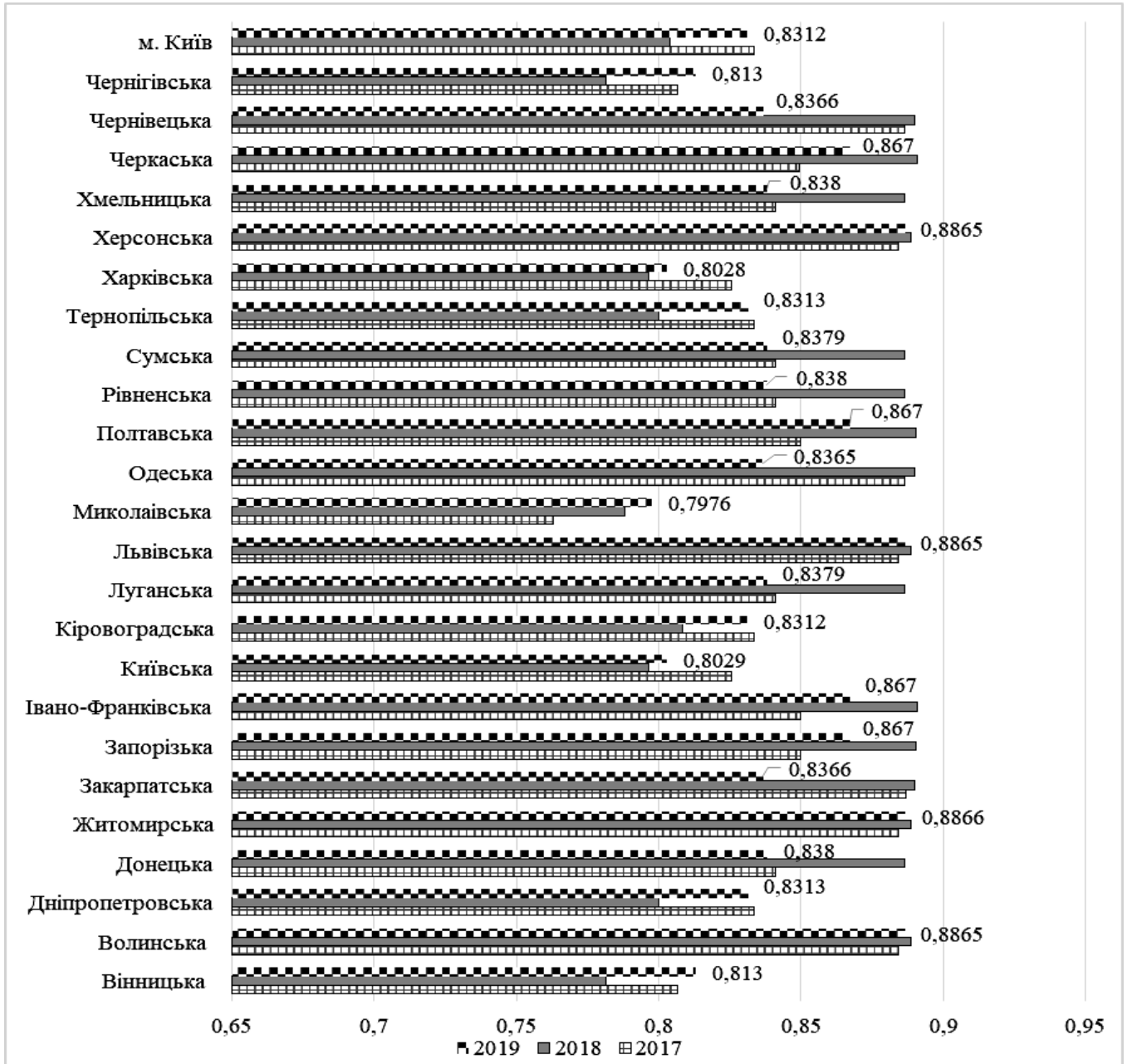

Рис. 5. Результати розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості місцевих бюджетів в Україні

Джерело: розраховано авторкою.

Значення інтегрального показника фінансової стійкості місцевих бюджетів у 2019 році мало тенденцію до зниження у більшості областей України, окрім Чернігівської, Харківської, Миколаївської, Кіровоградської, Київської, Вінницької

областей та м. Київ. Якісна інтерпретація значень інтегрального показника, отриманого із використанням запропонованої автором методики аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів, дозволяє виявляти вплив факторів на її зміни й оцінити фінансовий стан місцевих бюджетів на майбутнє. Проте зростання інтегрального показника для таких регіонів було насамперед пов'язано із певним уповільненням темпів збільшення видатків порівняно із аналогічним показником за дохідною частиною місцевого бюджету. Сталість прояву такої тенденції не лише може являти собою адаптаційну природу виникнення внутрішньобюджетних диспропорцій, а й дає підстави припускати можливість часткового збереження в бюджетному процесі консервативної орієнтації на відповідну екстраполяцію бюджетних показників.

У четвертому розділі дисертації – **«Бюджетна політика розвитку регіонів України на засадах фінансової децентралізації»** – висвітлено стратегічні вектори бюджетної політики на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації та розроблено концепцію бюджетної політики розвитку регіонів України; обґрунтовано прагматику узгодження інтересів суб'єктів бюджетного процесу в Україні в контексті удосконалення міжбюджетних відносин.

Визначено та обґрунтовано стратегічні цілі бюджетної політики на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації з систематизацією завдань та напрямів їх реалізації, а саме: розробка комплексного методичного підходу до оцінки стану фінансової стійкості місцевих бюджетів, на основі розрахунку інтегрального показника та визначення відповідних нормативів фінансової стійкості місцевих бюджетів; удосконалення системи моніторингу міжбюджетних відносин, який реалізується на основі індикаторів бюджетної асиметрії, збалансованості, самостійності та ефективності; адаптація прикладного інструментарію програмно-цільового управління місцевими бюджетами до особливостей міжбюджетних трансформацій в Україні; забезпечення прозорості та ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні у контексті узгодження інтересів держави та її регіонів використовуючи диверсифікований набір інструментів контролю. Запропоновані пропозиції щодо підвищення результативності бюджетної політики на місцевому рівні сприятимуть нейтралізації ряду деструктивних чинників у сфері стримування впровадження реформи фінансової децентралізації та забезпечуватимуть зростання фінансової самодостатності органів місцевого самоврядування, що дозволить бюджетній політиці стати ефективним інструментом розвитку регіонів України.

Обґрунтовано зміст концепції бюджетної політики розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації, яку необхідно затверджувати на державному рівні (рис. 6).

План реалізації концепції включає сукупність заходів орієнтованих на удосконалення положень чинного законодавства, а саме: у напрямку врегулювання адміністрування податків; зміни системи міжбюджетних трансфертів посилюючи цим самим роль органів місцевого самоврядування; налагодження ефективного механізму розподілу коштів та інші.

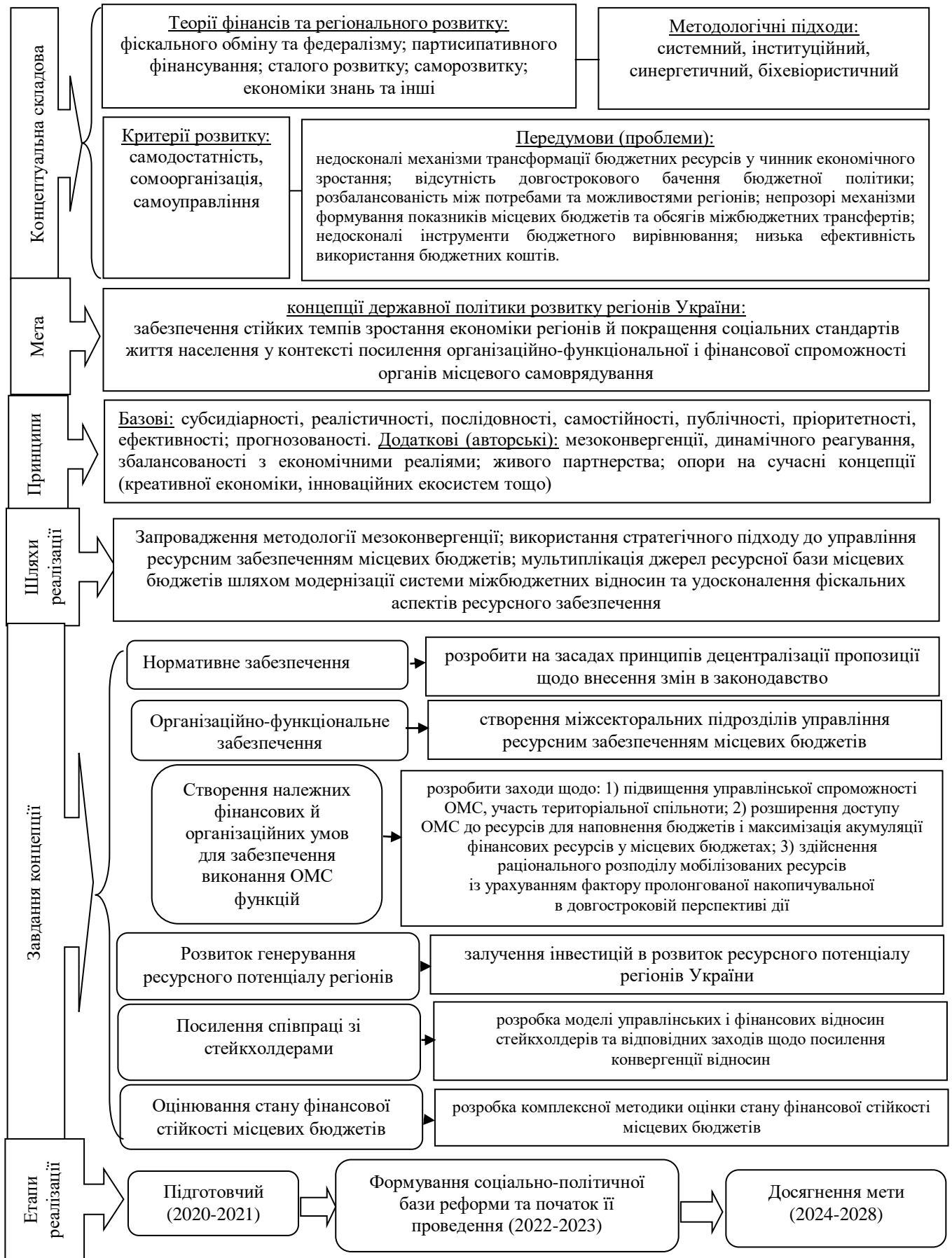

Рис. 6. Концепція бюджетної політики розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації

Джерело: розроблено авторкою.

Очікуваними результатами від реалізації запропонованої концепції є: інституційно-управлінська спроможність органів місцевого самоврядування; системність процесів ресурсного забезпечення місцевих бюджетів; високий рівень мезоконвергенції в бюджетному процесі на місцевому рівні; збільшення ресурсної бази місцевих бюджетів шляхом диверсифікації джерел їх наповнення; підвищення якості й доступності публічних послуг для населення відповідних територіальних громад; оптимізація розподілу видатків і доходів місцевих бюджетів; активізація впливу стейкхолдерів на бюджетний процес та управлінські рішення органів місцевого самоврядування та інші.

Доведено, що узгодження інтересів є важливою умовою забезпечення результативності механізму регулювання міжбюджетних відносин. Залежно від механізму розподілу міжбюджетних трансфертів відповідних видів може бути або досягнуте узгодження інтересів сторін, або ж конфлікт між ними, який виникає в процесі розподілу бюджетних доходів та витрат. Запропоновано науково-концептуальний підхід до регулювання міжбюджетних відносин з метою узгодження інтересів суб'єктів бюджетного процесу в Україні (рис. 7).

Для забезпечення узгодження інтересів і запобігання конфліктів у випадку використання дотацій необхідно їх використовувати не лише для вирівнювання бюджетної забезпеченості певних регіонів, а у напрямку стимулювання місцевих бюджетів до ефективного використання фінансових ресурсів, сприяння підвищенню обсягів податкових і неподаткових надходжень, досягнення інших якісних і кількісних результатів. Використання реверсних дотацій зазвичай провокує конфлікт фінансових інтересів та розглядається як дестимулятор для регіонів. У свою чергу, процес розподілу субвенцій не є конфліктним для держави та її регіонів, якщо адекватно визначені відповідні повноваження та їх вартість, а також своєчасно передані необхідні фінансові ресурси. Для забезпечення реалізації такого завдання необхідно періодично проводити оцінку ефективності реалізації повноважень на різних рівнях бюджетної системи та забезпечувати своєчасний й справедливий перерозподіл коштів.

У п'ятому розділі – **«Науково-прикладна концептуалізація бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин»** – обґрунтовано стратегічні детермінанти підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні; розроблено методичні положення вимірювання ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні; адаптовано прикладний інструментарій програмно-цільового управління місцевими бюджетами в умовах трансформацій міжбюджетних відносин.

Визначено, що етапи удосконалення процедур здійснення бюджетного процесу відповідно до умов оптимізації взаємозв'язку суспільства з органами влади для забезпечення прозорості бюджетного процесу потребують певного періоду часу і здійснення відповідних заходів. Раціональне визначення бюджетних пріоритетів можливе за умови впровадження дієвого бюджетного планування, що ґрунтується на якісних законодавчих, інституційних і політичних передумовах та необхідності розробки стратегії ресурсного забезпечення місцевих бюджетів.

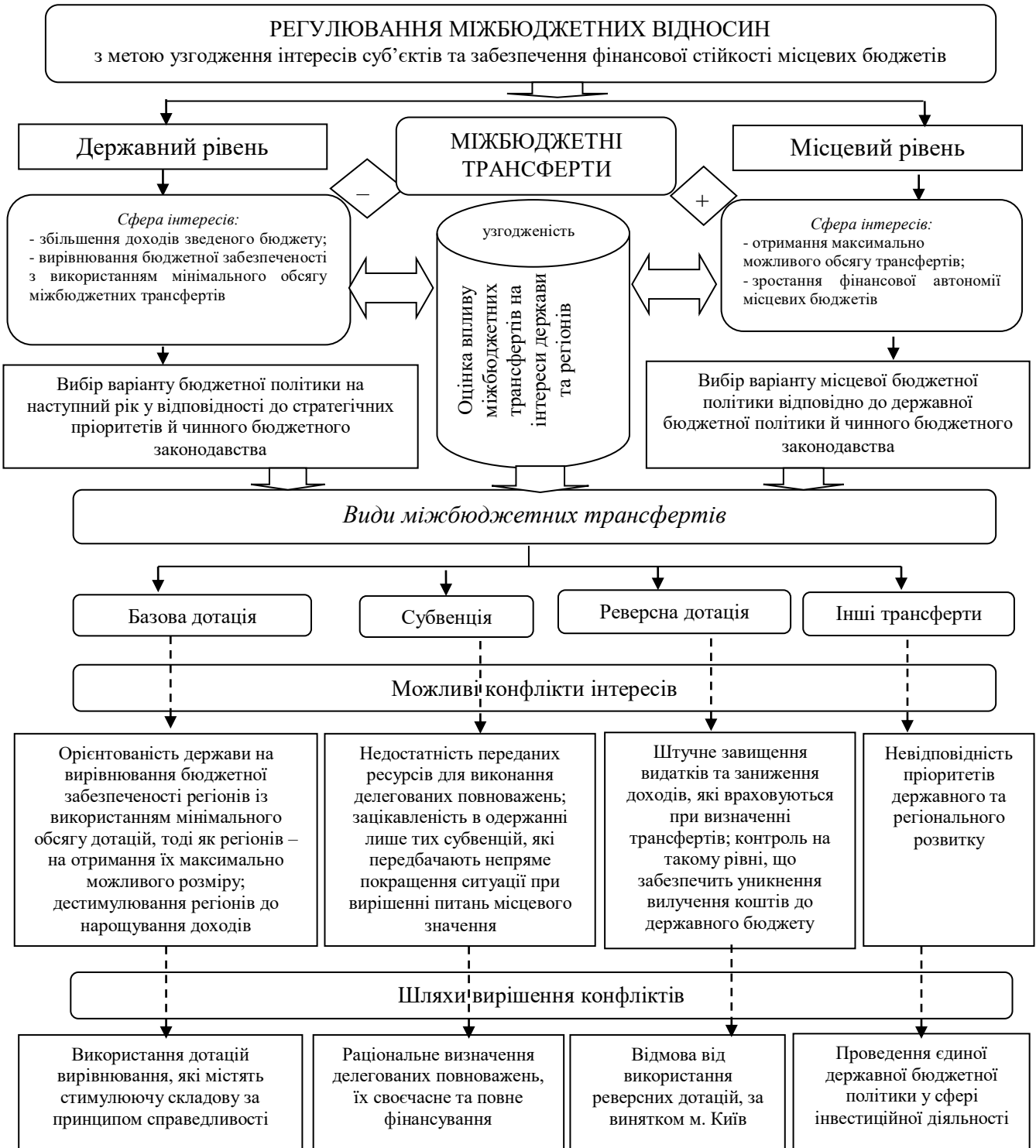

Рис. 7. Схема регулювання міжбюджетних відносин з метою узгодження інтересів суб'єктів бюджетного процесу в Україні

Джерело: розроблено авторкою.

Саме відсутність уніфікованих стратегічних підходів до забезпечення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні, актуалізувало необхідність розробки стратегії ресурсного забезпечення місцевих бюджетів територіальних громад, яка слугує концептуально-методологічним базисом дослідження (рис. 8).

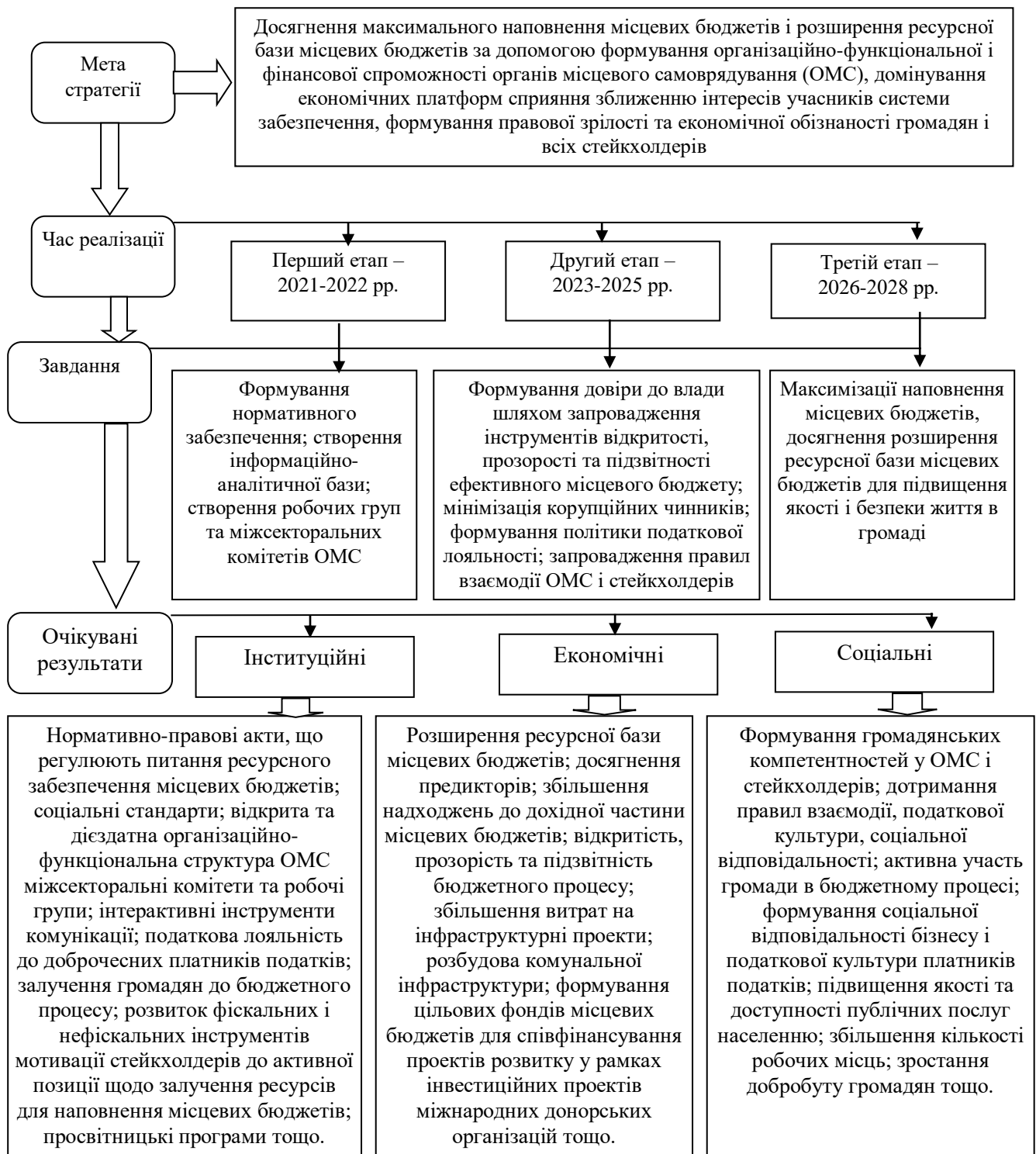

Рис. 8. Концептуально-методологічний конструкт стратегії ресурсного забезпечення місцевих бюджетів територіальних громад

Джерело: розроблено авторкою.

Стратегія ресурсного забезпечення місцевих бюджетів територіальних громад встановлює пріоритетні напрями діяльності органів місцевого самоврядування щодо формування ресурсної бази місцевих бюджетів, що сприятиме зміцненню позицій територіальної громади на місцевому та національному ринках, формуючи можливості її виходу на міжнародні ринки. До особливостей запропонованої стратегії належать: орієнтація на розробку

перспективних напрямів інвестування в розвиток ресурсного потенціалу регіонів; дає узагальнену інформацію та пропозиції щодо напрямів вдосконалення бюджетного процесу на місцевому рівні; можливість коригування органами місцевого самоврядування цілей та заходів стратегії; обов'язковий зворотний зв'язок при реалізації стратегії; необхідність залучення значного інтелектуального ресурсу для формування й реалізації такої стратегії. Запропонована стратегія ресурсного забезпечення місцевих бюджетів територіальних громад передбачає вирішення сукупності завдань, зокрема: становлення соціально-економічних платформ для сприяння зближення інтересів учасників системи регулювання міжбюджетних відносин; максимальне наповнення місцевих бюджетів та диверсифікація ресурсного забезпечення місцевого самоврядування шляхом розширення фінансової та його організаційно-функціональної спроможності; економічна обізнаність стейкхолдерів та громадян.

У роботі сформульовано висновок про необхідність вдосконалення методичного забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах міжбюджетних трансформацій у частині розроблення положень з оцінювання його ефективності за допомогою математичного апарату інтегрального аналізу. Такий підхід дозволяє надати наукове обґрунтування рішень у межах бюджетного процесу задля забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів. Запропонований методичний підхід передбачає розрахунок комплексного показника ефективності K_E :

$$K_E = I_{EВРМ} \times f_{EВРМ} + I_{EГРМ} \times f_{EГРМ} + P_{ру1} \times f_{ру1} + (1 - P_P) \times f_P, \quad (2)$$

де $I_{EВРМ}$ – інтегральний показник ефективності вертикального регулювання організаційно-фінансового забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні; $I_{EГРМ}$ – інтегральний показник ефективності горизонтального регулювання; $P_{ру1}$ – показник рівня узгодженості інтересів держави та регіонів; P_P – показник ризику механізму регулювання; f_i – вага відповідних показників.

Система показників для оцінки ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні насамперед залежить від цілей регулювання: при реалізації цілей вирівнювання бюджетної забезпеченості територій з використанням дотації вирівнювання (зниження нерівності та забезпечення необхідного рівня фінансування); для оцінки переданих на місцевий рівень делегованих повноважень (цільове використання переданих коштів і якість реалізації завдань, на які вони були виділені); орієнтуючись на забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів (забезпечення першочергового та максимально повного фінансування коштами державного і місцевих бюджетів пріоритетних напрямків).

На основі проведеної оцінки ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні окреслено коло актуальних питань, які потребують першочергового вирішення: забезпечення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування; забезпечення фінансової збалансованості місцевих бюджетів; фінансова стійкість місцевих бюджетів. Графічна інтерпретація результатів

проведеної оцінки ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні в Україні представлена на рис. 9.

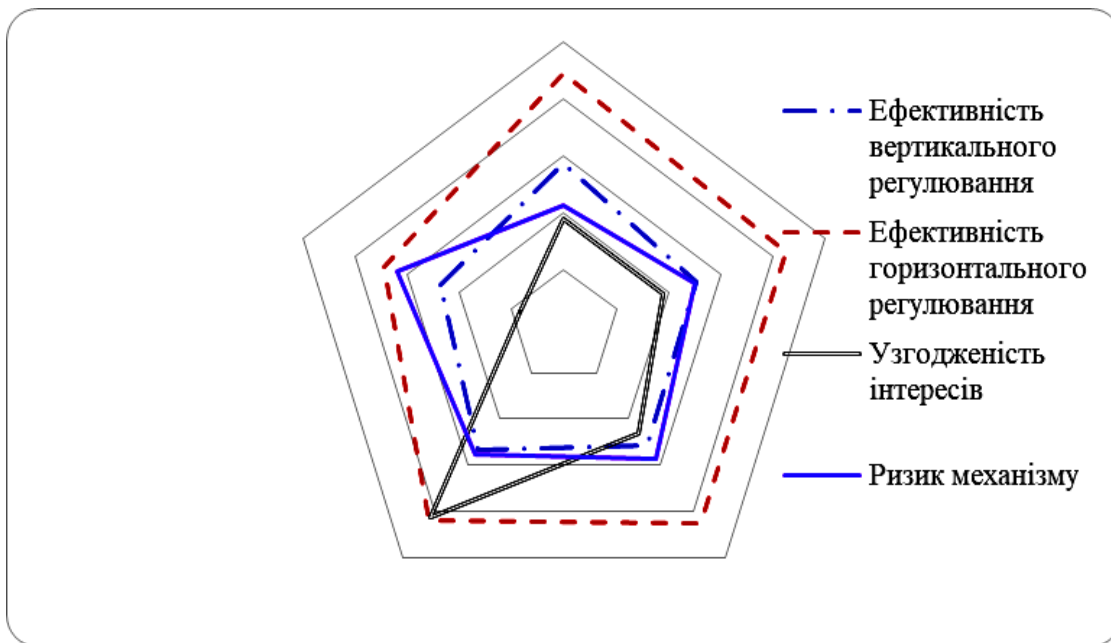

Рис. 9. Графічна інтерпретація результатів оцінки ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні в Україні

Джерело: побудовано авторкою.

Результати проведеного дослідження дозволили визначити основні напрями вдосконалення механізму регулювання організаційно-фінансового забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах міжбюджетних трансформацій, а саме: 1. Забезпечення стабільності використання формули розподілу дотацій вирівнювання на тривалій основі. 2. Стимулювання органів місцевого самоврядування до зростання власних доходів. 3. Впровадження методики комплексної оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів. 4. Імплементція диференційованого підходу до регулювання міжбюджетних відносин. 5. Вдосконалення методики прогнозування доходів та видатків місцевих бюджетів враховуючи ризики зниження їх фінансової стійкості. 6. Прозорість процесу формування і виконання місцевих бюджетів. 7. Сприяння узгодженості інтересів держави та її регіонів.

Обґрунтована перспективність використання на місцевому рівні науково-методичного інструментарію програмно-цільового підходу до формування бюджетного процесу. У межах запропонованого підходу при упорядкуванні складу критеріїв для ранжування проєктів та програм, фінансування реалізації яких пропонується здійснювати за кошти місцевого бюджету, враховуючи не лише відповідність очікуваним результатам у різних сферах, але й оцінки впливу таких результатів на формування податкового й бюджетного потенціалів, розширюючи цим самим фіскальний простір регіону. Розподіл бюджетних коштів за відповідними програмами і проєктами ґрунтується на визначенні глобальних пріоритетів, встановлених шляхом застосування інструментарію методу аналізу ієрархій. Базовими перевагами використання такого підходу є такі: прозорість та транспарентність бюджетного процесу на

місцевому рівні; концентрація на результативності використання бюджетних коштів; спроможність до інтеграції просторових і часових аспектів розвитку соціально-економічних явищ та процесів; контрольованість за управлінською відповідальністю виконавців при розширенні можливостей для фінансової децентралізації й делегування повноважень; посилення спроможності до гнучкого реагування на різні зміни умов виконання місцевого бюджету в контексті цілеспрямованого розширення фіскального простору.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми, пов'язаної з розробкою актуального науково-практичного завдання – обґрунтування теоретико-методологічних та науко-методичних засад забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин України. Результати проведеного дослідження створюють підґрунтя для формулювання таких висновків:

1. Дослідження наукової полеміки щодо трактування сутності бюджетного процесу на місцевому рівні зумовило предметний дискурс його вивчення як підґрунтя для динамічних змін макроекономічних показників; порядку реалізації бюджетних повноважень, делегованих структурним та інфраструктурним інституційним одиницям, механізму їх взаємодії; реалізації векторів соціально-економічного розвитку країни. У розрізі теоретичної концептуалізації сутнісного наповнення бюджетного процесу запропоновано його трактування через виокремлення обов'язкових елементів такого процесу (систем забезпечення, процедур, технологій, етапів складання, розгляду, затвердження, виконання місцевих бюджетів, звітування про їх виконання), оцінки його результативності та можливості модернізації на засадах контролю зі сторони громадськості.

2. На підставі використання структурно-логічних підходів до визначення зв'язку між завданнями суб'єктів оперативного управління місцевими фінансами та бюджетним процесом встановлено, що функціональні повноваження учасників бюджетного процесу на місцевому рівні є взаємообумовленими. Запропоновано концептуальний підхід до розробки моделі функціонування інституційної архітектури бюджетного процесу на місцевому рівні, яка характеризується сукупністю специфічних властивостей: системністю, синергічністю, емерджентністю та динамічністю міжбюджетних відносин.

3. Представлено теоретико-методологічну архітектуру системи реалізації соціально-економічних функцій держави в частині бюджетоутворення на місцевому рівні, яка складається із сукупності принципів ефективності бюджетного процесу (синергічності, ієрархічності, емерджентності, мультиплікативності, цілеспрямованості, альтернативності, продуктивності, цілісності, взаємозаленості, комунікативності та адаптивності), функціональних підсистем (бюджетний механізм, бюджетна політика та бюджетний процес на місцевому рівні), детермінантів (доходи та видатки місцевих бюджетів), які забезпечують сприятливі умови для ефективного функціонування бюджетного

процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин. Між підсистемами в межах системи реалізації економічної та соціальної функцій у частині бюджетоутворення на місцевому рівні спостерігається чіткий взаємозв'язок, взаємозалежність та взаємообумовленість.

4. Визначено теоретико-методологічне забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні, яке реалізується через принципи (цілеспрямованості, системності та взаємоузгодженості) та відповідні їм базисні доміанти (перерозподіл владних компетенцій і повноважень у фінансовій сфері; інституціональне забезпечення бюджетного процесу; збільшення фінансового потенціалу; активність фіскальної політики та стійкість фінансового стану), які в тісному взаємозв'язку сприяють розв'язанню концептуальних, методологічних і прикладних завдань у площині раціоналізації ресурсного забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин для стабільності фінансової системи України.

5. Під ризиком бюджетного процесу на місцевому рівні запропоновано розглядати ймовірність недосягнення максимального рівня результативності та дієвості бюджетного процесу, яка може бути притаманна всім стадіям його здійснення. Запропонована система ризиків бюджетного процесу на місцевому рівні, яка включає: 1) ризики впливу зовнішнього середовища; 2) ризики виникнення диспропорції в структурі місцевого бюджету; 3) ризики недосконалості організаційно-методичного інструментарію. Такий підхід до класифікації ризиків бюджетного процесу на місцевому рівні дозволив визначити проблеми його організації та виступав драйвером для розробки методичного підходу до оцінки транспарентності бюджетного процесу на рівні об'єднаних територіальних громад, який орієнтований на уникнення або мінімізацію впливу ризиків на бюджетний процес.

6. Встановлено, що на рівень ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні негативно впливає внутрішня неврівноваженість дохідної й видаткової частини місцевих бюджетів та відповідні диспропорції у фінансовій забезпеченості регіонів. Моніторинг міжбюджетних відносин, як складова частина науково обґрунтованого модельного інструментарію формування та реалізації трансфертної політики, передбачає дотримання комплексу відповідних аналітичних процедур, що, в свою чергу, визначають вектори реалізації трансфертної політики на організаційному рівні. Здійснення поточних та наступних контролюючих заходів і процедур визначає рівень контрольної роботи, за результатами якої переглядаються нормативні засади реалізації трансфертної політики та вносяться необхідні корективи.

7. Для оцінювання фінансової стійкості місцевих бюджетів України запропоновано методичний підхід, який передбачає розрахунок інтегрального показника фінансової стійкості. Впровадження такого підходу дозволяє сформувати інформацію, необхідну для прогнозування бюджетів та обґрунтування заходів щодо забезпечення їх стійкості з урахуванням можливих ризиків. За результатами проведеного аналізу, констатовано, що в Україні низький рівень фінансової стійкості місцевих бюджетів, який має тенденцію до зниження, тому актуальним та важливим є створення необхідних умов та

розробка ефективних механізмів управління бюджетним процесом на місцевому рівні.

8. Доведено, що в сучасних умовах виникла об'єктивна необхідність розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення бюджетної політики на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації на основі визначення заходів та способів їх впровадження: зміцнення самостійності місцевих бюджетів; врегулювання питань оптимізації системи міжбюджетних відносин шляхом розподілу повноважень між органами державної влади і місцевого самоврядування; проведення моніторингу результативності використання бюджетних коштів; вдосконалення нормативно-правового забезпечення бюджетної політики. Обґрунтована доцільність та формалізована змістовність авторської концепції бюджетної політики розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації. Напрямами реалізації концепції є: запровадження методології мезоконвергенції; використання стратегічного підходу до управління ресурсним забезпеченням місцевих бюджетів; мультиплікація джерел ресурсної бази місцевих бюджетів шляхом модернізації системи міжбюджетних відносин та удосконалення фіскальних аспектів ресурсного забезпечення.

9. Розроблено науковий підхід до обґрунтування стратегічних орієнтирів модернізації міжбюджетних відносин з метою узгодження інтересів суб'єктів бюджетного процесу на місцевому рівні. Обґрунтовано важливість та перспективність реалізації комплексу завдань у контексті підвищення результативності бюджетної політики на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації: модернізація системи моніторингу міжбюджетних відносин, залучаючи громадськість; розробка методичного підходу та нормативів стану фінансової стійкості місцевих бюджетів; інтеграція положень прикладного інструментарію програмно-цільового управління місцевими бюджетами та особливостей міжбюджетних трансформацій в Україні; удосконалення моделі фінансового контролю за бюджетним процесом на місцевому рівні та інші.

10. Обґрунтовано загальну технологію управління ресурсною базою місцевих бюджетів в умовах трансформації міжбюджетних відносин, яка передбачає формування та реалізацію стратегії ресурсного забезпечення бюджетів територіальних громад, до структури якої віднесено характеристику ресурсного потенціалу та структуру цілей й поетапний алгоритм її реалізації. Реалізація стратегії орієнтована на вирішення завдань у сфері формування системи ресурсного забезпечення місцевих бюджетів із досягненням соціально-економічного та інституційного результатів, як практичної реалізації стратегічних пріоритетів. У цьому контексті йдеться не лише про окремі зміни та заходи спрямовані на підвищення ефективності, прозорості й підзвітності використання бюджетних коштів при реалізації пріоритетів і цілей соціально-економічного розвитку, а і про загальну модель розвитку суспільства, яка дозволить досягти належного рівня якості життя.

11. Визначені основні напрями вдосконалення механізму регулювання організаційно-фінансового забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах міжбюджетних трансформацій: забезпечення стабільності

використання формули розподілу дотацій вирівнювання на тривалій основі; розробка та використання методики комплексного аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів; вдосконалення методики прогнозування доходів і видатків місцевих бюджетів з урахуванням ризику зниження їхньої фінансової стійкості; імплементація диференційованого підходу до регулювання міжбюджетних відносин залежно від стану фінансової стійкості місцевих бюджетів; своєчасне та повне фінансування делегованих повноважень місцевих органів влади та інші.

12. Розроблено науково-методичний інструментарій оцінки ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні, в умовах трансформації міжбюджетних відносин на основі визначених напрямів оцінювання: вертикального (оцінка фінансової стійкості місцевих бюджетів); горизонтального (оцінка справедливості і стимулюючого ефекту фінансового вирівнювання); узгодженості інтересів держави та регіонів; ризиків реалізації механізму за групами факторів. Для вирішення проблем забезпечення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин запропоновано внести зміни у формулу розрахунку дотації вирівнювання, зберігаючи рейтинг місцевих бюджетів за рівнем їх бюджетної забезпеченості після проведення процедур вирівнювання. Тобто збалансованість забезпечення місцевих бюджетів досягається за рахунок законного закріплення за ними додаткових податкових джерел, можливості залучення інших неподаткових доходів і раціоналізації бюджетних видатків.

13. Обґрунтована доцільність та формалізована змістовність положень програмно-цільового підходу щодо організації бюджетного процесу на місцевому рівні в частині розробки й виконання цільових проєктів і програм соціально-економічного розвитку територій. Визначено, що використання програмно-цільового підходу в організації бюджетного процесу на місцевому рівні насамперед має враховувати суперечливий і розмаїтий склад пріоритетів діяльності органів місцевого самоврядування, оперативність реагування місцевої влади на різні проблемні ситуації в регіоні. Запропоновано алгоритм розробки та виконання цільових проєктів та програм соціально-економічного розвитку територій, який передбачає реалізацію конкретних етапів, орієнтованих на підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографії:

1. Савастієва О. М. Організація бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика : монографія. Чернівці : ЧНТУ, 2020. 322 с. (14,5 друк. арк.).

2. Savastieieva O. M. Determination of transparency of budget process in international standards as basis for increasing competitiveness of the country. *Mechanisms of interaction between competitiveness and innovation in modern international economic relations* : collective monograph. Riga, Latvia : ISMA University, 2017. P. 228-237. (0,69 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях та виданнях, внесених до наукометричних баз даних:

3. **Савастєєва О. М.,** Водяник Д. В., Нагорний В. С. Емісія державних цінних паперів як фінансовий інструмент регулювання бюджетного дефіциту. *Причорноморські економічні студії*. 2016. № 9. С. 98-102. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] (0,55 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначені принципи та умови регулювання бюджетного дефіциту.* (0,3 друк. арк.).

4. Савастєєва О. М. Ризики ефективності бюджетного процесу на рівні об'єднаних територіальних громад. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 26 (частина 2). С. 92-95. [фахове видання] (0,51 друк. арк.).

5. **Савастєєва О. М.,** Костюк Д. С. Управління вітчизняними корпораціями: сучасний стан та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2017. № 9/2017. С. 1042-1046. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] (0,48 друк. арк.). *Особистий внесок автора: представлені особливості фінансового управління вітчизняними корпораціями.* (0,35 друк. арк.).

6. Мельник В. М., **Савастєєва О. М.** Ефективність бюджетного процесу: поняття та підходи до аналізу. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2017. № 3. С. 75-81. [фахове видання] (0,56 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначені показники оцінки ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні.* (0,4 друк. арк.).

7. Maslii N., Zakharchenko N., Butenko V., **Savastieieva O.,** Butenko T., Shyriaieva L. Modern technologies of detection and prevention of corruption in emerging information society. *Problems and Perspectives in Management*, 2018. № 16(1). P. 58-67. [Міжнародна наукометрична база Scopus] (0,97 друк. арк.). *Особистий внесок автора: обґрунтовані перспективні напрями удосконалення бюджетного процесу в умовах інформаційного суспільства.* (0,3 друк. арк.).

8. Савастєєва О. М. Модель механізму функціонування інституційної архітектури бюджетного процесу на місцевому рівні. *Економічний форум*. 2018. № 3. С. 230-235. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] (0,42 друк. арк.).

9. Савастєєва О. М. Наукові засади забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції*. 2018. № 30 (19). Том 1. С. 82-86. [фахове видання]

10. Савастєєва О. М. Еволюція місцевих фінансів як підґрунтя сучасної моделі їх організації в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 20. С. 254-261. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] (0,96 друк. арк.).

11. Савастєєва О. М. Історія і теорія місцевих фінансів в економічній думці другої половини XIX – початку XX століття. *Приазовський економічний вісник*. 2018. № 5 (10). С. 368-374. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] (0,68 друк. арк.).

12. Савастєєва О. М. Модель забезпечення регіонального розвитку в умовах децентралізації. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. № 1 (69). Ч. 2. С. 47-53. [фахове видання] (0,54 друк. арк.).

13. Савастєєва О. М. Проблематика системи міжбюджетного вирівнювання в сучасних умовах. *Науково-виробничий журнал Бізнес- Навігатор*. 2019. № 1 (50). С. 154-159. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] (0,53 друк.арк.).

14. **Savastieieva O.**, Butenko V., Zhuravlova T., Fic Daniel Analysis of basic conditions for implementation of decentralization reform in Ukraine and Poland. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2019. Вип. 29. Т. 2. С. 403-411. [Міжнародна наукометрична база Web of Science] (0,75 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначені особливості фінансової децентралізації в Україні*. (0,25 друк. арк.).

15. Савастєєва О. М. Використання концепції детермінізму для побудови моделі системи реалізації економічної та соціальної функцій держави в частині бюджетоутворення. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. № 3 (65). С. 250-257. [фахове видання] (0,66 друк. арк.).

16. Савастєєва О.М. Казначейський контроль бюджетного процесу на місцевому рівні: інноваційний аспект. *Молодий вчений*. 2019. № 12(76). С.39-43. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] (0,5 друк.арк.).

17. **Савастєєва О. М.**, Журавльова Т. О. Державний фінансовий контроль бюджетного процесу на місцевому рівні: системний підхід та резонанс-ефекти. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 48. Ч. 3. С. 103-107. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] (0,69 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначені стратегічні напрями удосконалення механізму фінансового контролю бюджетного процесу на місцевому рівні* (0,5 друк. арк.).

18. Савастєєва О. М. Оцінка фінансової стійкості місцевих бюджетів України в умовах трансформації міжбюджетних відносин. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 4. С. 403-411 [фахове видання] (0,6 друк. арк.).

19. Савастєєва О. М. Стратегічні вектори бюджетної політики на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 4. С.123-128. [фахове видання] (0,55 друк. арк.).

20. Савастєєва О. М. Шляхи узгодження інтересів суб'єктів бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. №6. С. 135-140. [фахове видання] (0,6 друк. арк.).

21. Савастєєва О. М. Оцінка фінансової стійкості місцевих бюджетів України в умовах трансформації міжбюджетних відносин. *Проблеми і перспектива економіки та управління*. № 4 (20), 2019. С.403-411. [фахове видання]

22. Савастєєва О. М. Детермінанти забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації. *Науковий вісник Полісся*. 2019. №. 2 (18) С.139-146 [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] (0,5 друк. арк.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

23. **Савастєєва О. М.**, Белякова І. Р. Емісія облігацій державної позики. *Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи* : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (23-24 грудня 2016 р.). Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2016. С. 205-207. (0,14 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначені принципи та умови емісії облігацій державної позики.* (0,08 друк. арк.).

24. **Савастєєва О.**, Абушева Е. Муніципальні облігації як дієвий інструмент регулювання дефіциту місцевих бюджетів. *Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи*» (23-24 грудня 2016 р. : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції «). Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2016. С. 207-208. (0,13 друк. арк.). *Особистий внесок автора: представлені інструменти регулювання дефіциту місцевих бюджетів.* (0,07 друк. арк.).

25. Савастєєва О. М. Використання вексельних форм розрахунків в сучасних умовах господарювання підприємств. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки* : збірник наукових статей за матеріалами III Всеукраїнської науково-практичної конференції 13-14 квітня 2017 р. Дніпро : Національна металургійна академія України, 2017. Ч. 1. С. 600-605. (0,28 друк.арк.).

26. **Савастєєва О. М.**, Мельник А. С. Фінансова децентралізація – передумова ефективного місцевого самоврядування. *Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи* : збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції (16-17 травня 2017 р.). Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. С. 201-203. (0,14 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначені особливості й перспективи фінансової децентралізації.* (0,07 друк. арк.).

27. **Савастєєва О.**, Лисенко К. Щодо основних напрямків удосконалення казначейського обслуговування розпорядників бюджетних коштів. *Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи* : збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції (16-17 травня 2017 р.). Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. С. 203-205. (0,13 друк. арк.). *Особистий внесок автора: систематизовані напрями удосконалення казначейського обслуговування розпорядників бюджетних коштів.* (0,08 друк. арк.).

28. **Савастєєва О. М.** Атаманенко В. О., Водняк Д. В. Особливості бюджетного процесу об'єднаних територіальних громад. *Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та*

перспективи : збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції (16-17 травня 2017 р.). Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. С. 224-226. (0,13 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначені принципи та умови організації бюджетного процесу об'єднаних територіальних громад.* (0,06 друк. арк.).

29. **Савастєєва О. М.**, Арнаут К. О. Електронне казначейство України - сучасний формат обслуговування касового виконання бюджетів. *Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи* : збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції (16-17 травня 2017 р.). Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. С. 230-232. (0,13 друк. арк.). *Особистий внесок автора: представлені перспективи розвитку електронного казначейства в Україні.* (0,07 друк. арк.).

30. **Савастєєва О. М.**, Гудков В. В. Аналіз динаміки доходів державного бюджету України. *Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи* : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (20-21 листопада 2017 р.). Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. С. 130-133. (0,19 друк. арк.). *Особистий внесок автора: проаналізована стан бюджетної системи України.* (0,1 друк. арк.).

31. **Савастєєва О. М.**, Котюк Ю. А. Запровадження дистанційного обслуговування розпорядників бюджетних коштів в системі казначейства. *Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи* : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (20-21 листопада 2017 р.). Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. С. 192-194. (0,13 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначені засади організації дистанційного обслуговування розпорядників бюджетних коштів.* (0,08 друк. арк.).

32. **Савастєєва О. М.**, Топлакалцян Н. А. Зарубіжний досвід формування місцевих позабюджетних фондів. *Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи* : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (20-21 листопада 2017 р.). Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. С. 206-208. (0,16 друк. арк.). *Особистий внесок автора: систематизовані напрями адаптації зарубіжного досвіду формування місцевих позабюджетних фондів в Україні.* (0,08 друк. арк.).

33. **Савастєєва О. М.**, Лазукіна В. О. Актуальні проблеми казначейського обслуговування виконання бюджетів. *Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи* : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (20-21 листопада 2017 р.). Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. С. 213-215. (0,13 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначені особливості казначейського обслуговування місцевих бюджетів в Україні.* (0,06 друк. арк.).

34. **Савастєєва О. М.,** Арнаут К. О. Контрольні функції в системі казначейства. *Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи* : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (20-21 листопада 2017 р.). Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. С. 223-225. (0,14 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначені принципи та умови функціонування системи казначейства України.* (0,09 друк. арк.).

35. **Савастєєва О. М.,** Селезньова А. М. Транспарентність бюджетного процесу: методичні підходи до поняття. *Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи* : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (20-21 листопада 2017 р.). Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. С. 228-230. (0,13 друк. арк.). *Особистий внесок автора: запропоновано механізм забезпечення транспарентності бюджетного процесу на місцевому рівні.* (0,07 друк. арк.).

36. **Савастєєва О. М.,** Дем'янчук М. А., Афієнко А. Ю. Дослідження проблем організації і реалізації бюджетного процесу в Україні та шляхи їх вирішення. *Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи* : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (20-21 листопада 2017 р.). Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. С. 267-269. (0,15 друк. арк.). *Особистий внесок автора: ідентифіковані проблеми організації і реалізації бюджетного процесу на місцевому рівні.* (0,06 друк. арк.).

37. **Савастєєва О. М.,** Кисельова Д. Д. Планування і порядок фінансування видатків місцевих бюджетів. *Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи* : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (20-21 листопада 2017 р.). Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. С. 273-275. (0,11 друк. арк.). *Особистий внесок автора: запропоновано алгоритм планування фінансування видатків місцевих бюджетів.* (0,05 друк. арк.).

38. **Савастєєва О. М.,** Круковська С. І. Можливості імплементації досвіду розвинених країн щодо виконання місцевих бюджетів у вітчизняних реаліях. *Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи* : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (20-21 листопада 2017 р.). Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. С. 275-277. (0,18 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначені напрями удосконалення процесу виконання місцевих бюджетів на основі дослідженого світового досвіду.* (0,1 друк. арк.).

39. Savastieieva O. M. Scientific-methodological approaches to the concept of transparency of the budget process. *International Scientific Conference Anti-Crisis Management: State, Region, Enterprise: Conference Proceedings, Part 1, November, 17th, 2017. Le Mans, France* : Baltija Publishing. P. 125-127. (0,26 друк. арк.).

40. Savastieieva O. M. Historical aspects of budget processing at local level in Ukraine. *II International scientific conference Economy and Society: a Modern Vectors of Development*, Part II, April 27, 2018. Leipzig, Germany : Baltija Publishing. P. 73-75. (0,21 друк. арк.).

41. **Савастєєва О. М.**, Арнаут К. О. Актуальні проблеми розвитку системи казначейського обслуговування виконання бюджетів різних рівнів. *Створення ефективної фінансової інфраструктури в умовах інноваційної економіки* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 9 червня 2018 р.): у 2 ч. Дніпро : НО «Перспектива», 2018. Ч. 2. С. 40-42. (0,13 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначені ризики розвитку системи казначейського обслуговування виконання бюджетів різних рівнів.* (0,08 друк. арк.).

42. Савастєєва О. М. Удосконалення застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі на місцевому рівні. *Innovative Educational Technologies: European Experience and its Application in Training in Economics and Management. Training*. Riga : Baltic Research Institute of Transformation Economic Area Problems, 2018. P. 140-145. (0,24 друк. арк.).

43. Савастєєва О. М. Аналіз динаміки розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на депозитних рахунках банківських установ. *Матеріали 73-ї звітної наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету ОНУ ім. І. І. Мечникова* (м. Одеса, 28-30 листопада 2018 р.) : збірник. Одеса, 2018. С. 256-258. (0,11 друк. арк.).

44. Савастєєва О. М. Індекс соціального розвитку України в умовах фінансової децентралізації. *Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку* : матеріали 4-ї Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. Херсон : Херсонський державний аграрний університет, 2019. С. 228-231. (0,11 друк. арк.).

45. **Савастєєва О. М.**, Десятник Д. В. Державні облигації на фондовому ринку України: основні тенденції та перспективи. *Актуальні питання розвитку науки та освіти (частина I)* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 19-20 жовтня 2019 року. Львів : Львівський науковий форум, 2019. С. 29-30. (0,15 друк. арк.). *Особистий внесок автора: оцінено перспективи розвитку фондового ринку України.* (0,09 друк. арк.).

46. Савастєєва О. М. Перспективи розвитку екологічного оподаткування у складі податкових надходжень місцевих бюджетів. *Проблеми і тенденції розвитку сучасної економіки в умовах інтеграційних процесів: теоретичні та практичні аспекти* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Херсон, 16-18 жовтня 2019 р.). Херсон : Вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2019. С. 353-355. (0,20 друк. арк.).

47. **Савастєєва О. М.**, Десятник Д. В. Використання технології розподіленого реєстру (blockchain) у сучасних фінансово-кредитних системах. *Актуальні питання сучасної економічної науки* : зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф. (4 грудня 2019 р., Полтава). Полтава, 2019. С. 482-484. (0,18 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначені перспективи використання технології розподіленого реєстру у сучасних фінансово-кредитних системах.* (0,1 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Савастєєва О. М. Теоретико-методологічне забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Чернігівський національний технологічний університет МОН України. – Чернігів, 2020.

Дисертація присвячена вирішенню важливої наукової проблеми – дослідженню розвитку та обґрунтуванню теоретико-методологічних й удосконаленню науково-методичних засад забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин. Запропоновано авторське визначення бюджетного процесу на місцевому рівні з виокремленням його складових, їх взаємозв'язку й взаємодії. Обґрунтовано теоретико-методологічну архітектуру системи реалізації соціально-економічних функцій держави в частині бюджетоутворення. Розроблений методичний підхід до оцінки транспарентності бюджетного процесу на рівні об'єднаних територіальних громад. Здійснений моніторинг стану міжбюджетних відносин в Україні. Представлені стратегічні пріоритети розвитку бюджетної політики на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації. Обґрунтована доцільність та формалізована змістовність авторської концепції бюджетної політики фінансового забезпечення розвитку регіонів України.

Запропоновано модель формування та реалізації стратегії ресурсного забезпечення місцевих бюджетів територіальних громад. Обґрунтована необхідність запровадження комплексного науково-методичного підходу до інтегральної оцінки ефективності механізму регулювання організаційно-фінансового забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах міжбюджетних трансформацій. Формалізована змістовність інструментарію програмно-цільового формування місцевих бюджетів в умовах міжбюджетних трансформацій.

Ключові слова: бюджетний процес, бюджетна система, бюджетний механізм, місцеві бюджети, міжбюджетні відносини, трансформації, ризики, механізм регулювання, фінансове забезпечення, міжбюджетні трансферти.

АННОТАЦИЯ

Савастеева О. Н. Теоретико-методологическое обеспечение бюджетного процесса на местном уровне в условиях трансформации межбюджетных отношений. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Черниговский национальный технологический университет МОН Украины. – Чернигов, 2020.

Диссертация посвящена решению важной научной проблемы – исследованию развития и обоснованию теоретико-методологических и совершенствованию научно-методических основ обеспечения бюджетного процесса на местном уровне в условиях трансформации межбюджетных отношений. Предложено авторское определение бюджетного процесса на местном уровне с выделением его составляющих (систем обеспечения, процедур, технологий, этапов составления, рассмотрения, утверждения, исполнения местных бюджетов, отчетности об их выполнении), их взаимосвязи и взаимодействия. Представлены концептуальный подход к разработке модели механизма функционирования институциональной архитектуры бюджетного процесса на местном уровне, эффективное использование которого предполагает становление единой межотраслевой методики качественной оценки результатов выполнения бюджетных программ и создание в составе местных органов власти специализированных постоянно действующих общественных палат по бюджетным вопросам. Обоснованы теоретико-методологическую архитектуру системы реализации социально-экономических функций государства в части бюджетообразования, которая состоит из совокупности принципов эффективности бюджетного процесса (синергичности, иерархичности, эмерджентности, мультипликативности, целеустремленности, альтернативности, производительности, целостности, взаимозависимости, коммуникативности и адаптивности), функциональных подсистем (бюджетный механизм, бюджетная политика и бюджетный процесс), детерминант (бюджетные доходы и бюджетные расходы), которые обеспечивают благоприятные условия для эффективного функционирования бюджетного процесса в условиях трансформации межбюджетных отношений.

Предложена и схематично представлена гипотеза указанной научной работы, которая реализуется через закономерности (перераспределение властных компетенций и полномочий в финансовой сфере; институциональное обеспечение бюджетного процесса, увеличение финансового потенциала; активность фискальной политики и устойчивость финансового состояния) и базисные положения, соответствующие каждой из составляющих предложенной гипотезы. Предложенная система рисков эффективности бюджетного процесса на местном уровне: 1. Риски внешней среды. 2. Риски структуры бюджета. 3. Риски организационно-методического инструментария. Разработан методический подход к оценке транспарентности бюджетного процесса на уровне объединенных территориальных общин, который ориентирован на избежание или минимизации влияния рисков на бюджетный процесс. Проведенный мониторинг состояния межбюджетных отношений в Украине обнаружил, что на уровень эффективности бюджетного процесса негативно влияет внутренняя неуравновешенность доходной и расходной части местных бюджетов и соответствующие диспропорции в финансовой обеспеченности регионов.

Разработан методический подход, который предусматривает проведение оперативного и фундаментального анализа бюджетного процесса с целью

расчета интегрального показателя финансовой устойчивости. Внедрение такого подхода позволяет сформировать информацию, необходимую для прогнозирования бюджетов и обоснования мероприятий по обеспечению их устойчивости с учетом возможных рисков. Представленные стратегические приоритеты развития бюджетной политики на местном уровне в условиях финансовой децентрализации: укрепление самостоятельности местных бюджетов; урегулирование вопросов оптимизации системы межбюджетных отношений путем распределения полномочий между органами государственной власти и местного самоуправления; проведение мониторинга результативности использования бюджетных средств; совершенствование нормативно-правового обеспечения бюджетной политики. Обоснована целесообразность и формализованная содержательность авторской концепции бюджетной политики финансового обеспечения развития регионов Украины. Интерпретировано научно-концептуальный подход к регулированию межбюджетных отношений с целью согласования интересов субъектов бюджетного процесса в Украине.

Предложена модель формирования и реализации стратегии ресурсного обеспечения местных бюджетов территориальных общин, в структуру которой отнесено характеристику ресурсного потенциала и структуру целей и поэтапный алгоритм ее реализации. Обоснована необходимость внедрения комплексного научно-методического подхода к интегральной оценке эффективности механизма регулирования организационно-финансового обеспечения бюджетного процесса на местном уровне в условиях межбюджетных трансформаций. Формализованная содержательность инструментария программно-целевого формирования местных бюджетов в условиях межбюджетных трансформаций.

Ключевые слова: бюджетный процесс, бюджетная система, бюджетный механизм, местные бюджеты, межбюджетные отношения, трансформации, риски, механизм регулирования, финансовое обеспечение, межбюджетные трансферты.

ABSTRACT

Savastieieva O. M. Theoretical and methodological support of the budget process at the local level in the conditions of transformation of intergovernmental relations. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for the degree of doctor of economic sciences, specialty 08.00.08 – Money, Finance and Credit. – Chernihiv National University of Technology, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Chernihiv, 2020.

The dissertation is devoted to the solution of an important scientific problem - research of development and substantiation of theoretical and methodological principles and improvement of scientific and methodological foundations of ensuring the budget process at the local level in the conditions of transformation of intergovernmental relations. The author defines the local budget process with an emphasis on its components, their interrelation and interaction. The theoretical and methodological architecture of the system of realization of socio-economic functions

of the state in terms of budgeting is substantiated. A methodological approach to assessing the transparency of the budget process at the level of integrated territorial communities has been developed. The state of intergovernmental relations in Ukraine has been monitored. The strategic priorities of the development of budgetary policy at the local level in terms of financial decentralization are presented. The expediency and formal content of the author's concept of the budgetary policy of financial support for the development of the regions of Ukraine are substantiated.

The model of formation and realization of the strategy of resource provision of local budgets of territorial communities is offered. The necessity of introducing a comprehensive scientific and methodological approach to the integrated evaluation of the effectiveness of the mechanism of regulation of organizational and financial support of the budget process at the local level in terms of intergovernmental transformations is substantiated. Formal content of the toolkit of program-targeted formation of local budgets in terms of intergovernmental transformations.

Keywords: budgetary process, budgetary system, budgetary mechanism, local budgets, intergovernmental relations, transformations, risks, regulatory mechanism, financial support, intergovernmental transfers.